

การประยุกต์พุทธจริยศาสตร์กับสังคมไทย

ในบทก่อน ๆ ได้กล่าวถึงพุทธจริยศาสตร์ซึ่งมีทั้งจริยศาสตร์ของคนแต่ละคน และจริยศาสตร์ของคนที่มาอยู่รวมกันหรือจริยศาสตร์สังคม ในการอธิบายหลักจริยศาสตร์ดังกล่าว ผู้เขียนได้ชี้ให้เห็นจุดหมาย ขอบยอมรับและหลักธรรมที่มุ่งไปสู่จุดหมายทางจริยศาสตร์ไว้อย่างกว้าง ๆ มีโคธิบายขอธรรมแต่ละขออย่างละเอียด นอกจากข้อที่เห็นว่าอาจเป็นปัญหาที่ความโคหลายแง่ ทั้งนี้ก็เพราะวิทยานิพนธ์นี้มุ่งจะใหม่องเห็นระบบจริยศาสตร์ของพุทธศาสนา มากกว่าจะเป็นการอภิปรายหลักธรรมอย่างลึกซึ้ง การอธิบายหลักธรรมอย่างลึกซึ้งเป็นสิ่งที่ทำได้ แต่ของทุกคนที่ละหัวข้อ ไม่สามารถอธิบายทั้งลึกซึ้งและทั้งกว้างได้โดยมีเวลาจำกัด วิทยานิพนธ์นี้มุ่งในทางกว้างคือความเข้าใจระบบมากกว่าทางลึกคือความหมายโดยพิสการของธรรมแต่ละขอ ดังนั้นเท่าที่กล่าวมาแล้วทั้งหมดจึงเป็นการแสดงความเห็นของผู้เขียนว่าระบบจริยศาสตร์ของพุทธเป็นอย่างไร มีแนวทางปฏิบัติอย่างไร ในบทนี้จะได้นำความคึกคักกล่าวมาพิจารณาปัญหาของสังคมไทย แต่จะไม่พูดในแง่ขอเท็จจริงชนิดที่เป็นรายละเอียดอย่างวิชาสังคมวิทยา มานุษยวิทยา จิตวิทยาสังคม หรือเศรษฐศาสตร์ จะอภิปรายในแง่ที่ว่าสังคมไทยควรเป็นอย่างไร มากกว่าจะเสนอข้อมูลว่าสังคมไทยเป็นอย่างไร และเท่าที่ผู้เขียนได้อ่านตำราทางสังคมวิทยาที่อธิบายสังคมไทย ก็เกิดความรู้สึกว่าเหมือนฝรั่งมองไทยคือไม่เข้าใจความรู้สึกที่แท้จริงของคนไทย ไม่มีความรู้เกี่ยวกับเรื่องของไทยอย่างแท้จริง เคยเรียนทฤษฎีฝรั่งกันมาอย่างไรก็นำมาวิพากษ์วิจารณ์สังคมไทยว่าเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ ทุกคนมากเข้า ๆ จนเชื่อคำพูดหรือข้อสังเกตของตนเองในที่สุด ผู้เขียนจึงไม่สามารถที่จะยอมรับตำราสังคมวิทยาเล่มใดเป็นหลักในการอธิบายสภาพสังคมไทยปัจจุบันได้ โคแต่หวังว่านักสังคมวิทยาคงจะไขความพยายามศึกษาสังคมไทยด้วยใจเป็นธรรมและรอบคอบมากกว่านี้ ก่อนจะตัดสินว่าสังคมไทยเป็นอย่างนั้นเป็นอย่างนี้ ด้วยเหตุดังกล่าวลักษณะบางประการที่ผู้เขียนนำมากล่าวว่าเป็นลักษณะของสังคมไทยจึงเป็นลักษณะกว้าง ๆ ที่ผู้เขียนสังเกตเห็น แต่เนื่องจากมิได้ศึกษาละเอียดจึงบอกตัวเลขหรือระดับที่แน่นอนไม่ได้ เช่นคนไทยเป็นวัตถุ

นิยมร้อยละเท่าไร จำนวนประชากรต่อทรัพยากรที่ไม่สมดุลกันนั้นเป็นตัวเลขเท่าไร และ
เกิดจากเหตุอะไร ความคิดความเห็นในบทนี้จึงมีลักษณะเป็นจิตวิสัยทั้งสิ้น ทั้งในแง่ที่ว่า
สังคมไทยเป็นอย่างไรและควรเป็นอย่างไร แต่ขอให้ผู้อ่านเข้าใจว่าจุดหมายของการเขียน
บทนี้ อยู่ที่เรื่อง "ควร" ไม่ใช่เรื่อง "เป็น"

แนวความคิดที่จะประยุกต์พุทธจริยศาสตร์เข้ากับสังคมไทยนี้ ผู้เขียนแบ่งปัญหาสังคม
ออกเป็น 4 ปัญหาใหญ่ ๆ คือ ปัญหาระบบสังคม ปัญหาระบบการเมือง ปัญหาระบบเศรษฐกิจ
และปัญหาระบบการศึกษา การอภิปรายปัญหาเหล่านี้จะเป็นการชี้แนวทางว่าควรดำเนิน
ไปอย่างไร ส่วนการพิจารณารายละเอียดว่าทำได้หรือไม่ ทำได้อย่างไร ทำได้เพียงใด
เป็นเรื่องที่นักสังคมวิทยา นักรัฐศาสตร์ นักเศรษฐศาสตร์ และนักศึกษา น่าจะมองเห็นลู่ทาง
ได้ดีกว่าผู้เขียนเป็นอันมาก และในการนำไปปฏิบัติก็คงจะต้องหาข้อมูลละเอียด และศึกษา
โดยถ่องแท้ยิ่งขึ้นหนึ่งก่อน ผู้เขียนไม่ยืนยันว่าแนวความคิดในการประยุกต์นี้ ถูกต้องและดี
จริง แต่ยืนยันว่าผู้เขียนมีความเห็นอย่างนั้นจริง ๆ และเห็นว่าดีในขณะนี้

ปัญหาทั้ง 4 ที่ผู้เขียนจะนำมาอภิปรายนั้นมีแนวโน้มความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในสังคม
ปัญหาบบสังคมจะอภิปรายความขัดแย้งระหว่างวัตถุนิยมและจิตนิยม ปัญหาบบการเมือง
จะอภิปรายความขัดแย้งระหว่างประชาธิปไตยกับคอมมิวนิสต์ ปัญหาบบเศรษฐกิจจะอภิ-
ปรายการแกเศรษฐกิจที่ระบบกับการแก้ที่ตัวคน ปัญหาบบการศึกษาจะอภิปรายเรื่องการ
ใช้ปรัชญาปฏิบัตินิยม (pragmatism) ในเมืองไทย ว่าขัดแย้งกับพุทธศาสนาหรือไม่ ทั้ง
4 ปัญหานี้จะชี้ให้เห็นว่า เมื่อพิจารณาตามหลักจริยศาสตร์ของพุทธศาสนาแล้ว น่าจะทำอย่าง
ไรจึงจะเหมาะสมสำหรับเมืองไทย คงจะค่อนข้างมากกล่าวเป็นปัญหา ๆ ดังต่อไปนี้

1. ปัญหาบบสังคม

ปัญหาส่วนมากในสังคมไทย เกิดขึ้นจากความเติบโตของวิทยาศาสตร์แทบทั้งสิ้น
เพราะความเจริญทางวิทยาศาสตร์ทำให้เกิดการใช้เทคโนโลยี คนรู้สึกสะดวกสบายขึ้นใน
ระยะตน ๆ จึงให้คุณค่าแก่วัตถุและวิชาที่จะสร้างหรือใช้วัตถุมากขึ้น รวมทั้งการรับวิชาการ
ต่าง ๆ ของฝรั่งซึ่งเป็นวิชาที่เอื้อต่อความเจริญทางวัตถุเพียงคานเดียวเข้ามา วิชาเหล่านี้
ได้แก่วิทยาศาสตร์และสังคมศาสตร์ ซึ่งเป็นวิชาที่เกิดขึ้นในสมัยที่ฝรั่งไม่สนใจเรื่องคุณค่า

และกำลังเข้าใจวิทยาศาสตร์ไปในแง่ที่เกินความจริง การที่ไทยรับเอาวัฒนธรรมดังกล่าว
 เขามาเต็มทั้งทำให้ของรับผลร้ายจากวัฒนธรรมดังกล่าวด้วยเช่นกัน การคิดว่าความสุขคือ
 ผลที่ได้จากการมีวัตถุสนองความต้องการของประสาทสัมผัสมาก ๆ ทำให้ของถือว่าความร่ำรวย
 เป็นของดีเพราะทำให้วัตถุตามต้องการ เมื่อความร่ำรวยเป็นของดีก็ต้องหาทางร่ำรวยกัน
 ทุกวิถีทาง ความดีความชั่วอื่นพวกวัตถุนิยมไม่สนใจ ดังนั้นแม้จะใช้วิธีการที่ผิดสักเพียงไร
 ถ้ากฎหมายบ้านเมืองไม่สามารถลงโทษได้และทำให้ร่ำรวยก็ใช้ได้ คนที่ร่ำรวยก็ได้รับความ
 ยกย่องให้มีหน้ามีตา คนซื้อแต่ยาจน หรือคนที่มีโอกาสร่ำรวยด้วยวิธีใดแต่เห็นว่าวิธีนั้นไม่
 สุจริตจึงไม่ทำ จะถูกตราหน้าว่าโกงไม่ได้รับการยกย่อง การประพฤติดุจจริตในวงงานต่าง ๆ
 การถือพรรคถือพวกก็เกิดขึ้น ส่วนผู้ไม่มีทางจะทำได้เพราะขาดพรรคพวกก็หาทางกินรันทาม
 แท้จะมีช่องทาง ในที่สุดผู้ที่ไม่มีความรู้ความสามารถอย่างอื่นก็กลายเป็นพวกมิฉฉาชีพ
 ทั้งนี้มีสาเหตุเพราะกลัวอดตาย แต่เพราะอยากมีความเป็นอยู่อย่างเศรษฐีที่มีวัตถุมาก ๆ พวก
 มิฉฉาชีพจึงมีใช้ประกอบอาชญากรรมเพื่อเลี้ยงชีพ แต่ประกอบอาชญากรรมเพื่อจะไ้มีความสุข
 สุขทางวัตถุ เครื่องล่อใจต่าง ๆ เช่นสถานเริงรมย์ก็เปิดขึ้นมาก มีการโฆษณาให้คนหันไป
 หมกมุ่นในสิ่งเหล่านั้นมาก โดยรัฐบาลยินดีหรือยินยอมโดยเห็นเป็นของธรรมชาติหรือธรรมดา
 ไปด้วย การโฆษณาของรัฐบาลให้ประชาชนรู้จักประหยัดจึงไม่มีทางจะเป็นผลขึ้นได้ เพราะ
 แม้ไม่มีการโฆษณาชักชวน ไม่มีโลโก้สุขเหล่านั้นให้เห็น เราก็คงทราบกันว่าในสมัยโบราณ
 ไม่ว่าจะประเทศใด คนก็ยังดิ้นรนหาความสุขชนิดนี้ ใช้เงินทองไปในทางเหล่านั้นจน
 ครอบครัวเดือดร้อน หรือเกิดปัญหาต่าง ๆ ในสังคม ในสมัยนี้กลับปล่อยให้โฆษณาชักจูงกัน
 จนเป็นการกระพือกิเลส ประกอบกับการสอนให้รูดบาปบุญคุณโทษก็ไม่มีการสนับสนุนให้คนควา
 กันอย่างจริงจัง การวิจัยทั้งหลายก็มุ่งแต่ด้านวัตถุ จะโทษประชาชนว่าไม่รู้จักประหยัดได้
 อย่างไร ในเมื่อรัฐไ้ยอมให้มีสิ่งแวดล้อมที่ไม่เอื้อต่อความประหยัดเป็นจำนวนมากเช่นนี้
 วิทยานิพนธ์นี้ไ้มุ่งจะอภิปรายรายละเอียดในเรื่องดังกล่าว แต่จะชี้ให้เห็นว่าปัญหาสังคม
 สำคัญ ๆ ที่เกิดขึ้นมีอะไรบ้างโดยสังเขป และพุทธศาสนามีความเห็นอย่างไรในเรื่องเหลา
 นั้น

ปัญหาที่เป็นปัญหาใหญ่ทางสังคมนั้น ผู้เขียนเห็นว่ามีอยู่ 2 ปัญหา คือปัญหาคนกับทรัพยากร และปัญหาคนกับคน ซึ่งในวิชาสังคมวิทยาจะแยกเป็นปัญหาย่อย ๆ ท่อไปในรายละเอียดอีกมาก เช่น ปัญหาสิ่งแวดล้อม แหล่งเสื่อมโทรม สังคมเมือง สังคมชนบท ระบบครอบครัว ชนชั้น สุขภาพอนามัย การศึกษา ความเปลี่ยนแปลงทางสังคม กฎหมาย ภาษา ตลอดจนถึงปัญหาย่อย ๆ เช่น การฆ่าตัวตาย ชนกลุ่มน้อย เด็กจรจัด เป็นต้น ปัญหาเหล่านี้เกิดขึ้นเพราะแกปัญหาใหญ่ 2 ปัญหาทั้งกล่าวมาไม่ใคร่ตั้งแต่นั้น กังจะนำมาวิเคราะห์วิจารณ์ให้เห็นโดยสังเขปดังต่อไปนี้

1.1. ปัญหาคนกับทรัพยากร

คนไม่ว่าจะอยู่ในยุคใดสมัยใดก็ยังต้องการโลกียสุขแล้วจะต้องการของสองอย่างคือ ความมั่งคั่ง กับ อำนาจ เมื่อยังยากจนหรือขาดแคลนอยู่ก็หาามาให้มีพอกินพอใช้ เมื่อมีพอกินพอใช้แล้วก็หาทางสะสมไว้เผื่ออนาคต เมื่อสะสมไว้สำหรับตัวพอแล้ว ก็สะสมสำหรับลูกหลาน ญาติพี่น้องต่อไปอีก และของสะสมใหม่มาก ๆ การที่จะสะสมให้ไค่มากรักษาไว้ไค่นานก็ตอต้องมีอำนาจ จึงตอสะสมอำนาจคู่กันไปควย วิธีที่จะมีอำนาจไค่ก็ตอมีคนสนับสนุน จึงตอสะสมความมั่งคั่งเพื่อช้หาหาสบริวาร และพรรคพวกของช้หาหาสบริวารมีเงินทองมากก็มีพวกมาก มีเกียรติมีอำนาจมาก เพราะยกย่องกันขึ้นเองในหมู่ของตน แต่ก็ตอช้จ่ายมากควย จึงตอสะสมกันเรื่อยไปไม่รู้จักสิ้นสุด เพราะเพื่อมีอำนาจมากแล้วจะรักษาอำนาจในกลุ่มไค่ควยความมั่งคั่งก็จริง แต่ก็อาจมีคนอื่นที่สะสมความมั่งคั่งและอำนาจไว้มากเช่นกัน จึงเกิดการแข่งบารมีกัน และ ทำลายกันขึ้นเพื่อจะแสดงว่าตนมีอำนาจมากกว่าในสมัยที่คนยังมีน้อย เขตแดนของประเทศยังไม่ตอเนื่องกันไปทั่วโลกเช่นนี้ การแกปัญหาทั้งสองก็ยังไค่ยาก คนที่เคื่อครอนเรื่องทรัพยากรก็ออกแสวงหา ยายที่ทำกินไปไค่เรื่อย ๆ คนที่เคื่อครอนเพราะตนไม่มีอำนาจก็อาจหนีไปอยู่ที่อื่นได้ แต่ในปัจจุบันคนในแต่ละประเทศมีมากที่คินมีกรรมสิทธิ์ทั้งสิ้น แต่ละประเทศไม่ตอการให้คนประเทศอื่นอพยพช้ไป คนในแต่ละประเทศมีที่อยู่ที่ทำกินจำกัด โยกย้ายกันง่าย ๆ ไค่ได้ จึงตอแกปัญหาให้ไค่ในสภาพจำกัด เช่นนั้น ปัญหาคนและทรัพยากรก็กลายเป็นปัญหาสำคัญขึ้นและกระทบคนทุกคนในสังคม ซึ่งจะมีปัญหาใหญ่ ๆ อยู่ 3 ปัญหาคือ ปัญหาจำนวนประชากร ปัญหาคุณภาพของประชากร ปัญหาจำนวนทรัพยากร และปัญหาการใช้ทรัพยากร

1.1.1. ปัญหาจำนวนประชากร

คนมีความต้องการสิ่งที่จำเป็นแก่ชีวิตและสิ่งที่ปรารถนาอื่น ๆ เป็นจำนวนมาก เมื่อคนเพิ่มขึ้นหนึ่งคน สิ่งเหล่านั้นก็ต้องเพิ่มขึ้นอย่างน้อยเท่าที่จำเป็นต่อการครองชีพของคนผู้นั้น และเนื่องจากคนมิได้มีอายุเพียงวันหนึ่งหรือสองวัน แต่อยู่นานนับสิบ ๆ ปี ดังนั้นสิ่งที่จะมาเลี้ยงชีวิตคนแต่ละคนจึงต้องเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมหาศาล เพราะคนเกิดกันอยู่แทบทุกนาที เมื่อมองย้อนหลังไปในอดีตสัก 20-30 ปี จะเห็นได้ว่าในเมืองไทยเรายังมีคนเพียง 10 กว่าล้านคน รอบ ๆ บ้านเรายังมีเรือสวนไรนามาก ชาวปลาอาหารยังอุดม ราคาถูก แมรายได้อของคนจะต่ำกว่าปัจจุบัน แต่กินดีอยู่ดีกว่าปัจจุบัน คนรุ่นที่เกิดเมื่อ 20-30 ปี นั้น ขณะนี้ก็ยังอยู่เป็นส่วนมากและจะอยู่ต่อไปอีกอย่างน้อย 20-30 ปี เมื่อถึงเวลานั้นความอดอยากจะยิ่งเพิ่มขึ้นอีกมาก เพราะคนจะเพิ่มมากกว่าในระยะ 20-30 ปี ที่ผ่านมา ถ้าคนยังเพิ่มอยู่เช่นนี้ วิทยาศาสตร์ก็ช่วยอะไรไม่ได้

การเพิ่มของประชากรทำให้เกิดปัญหาตามมามากมาย ยิ่งมีคนหมกมุ่นในความสุขทางกามารมณ์มาก ๆ จำนวนประชากรก็ยิ่งเพิ่มมาก ถ้าคนคนหนึ่งมีภรรยา 10 คน ก็จะสามารถมีลูกในปีแรกได้คราวเดียวกัน 10 คน ถ้าทุกคนมีภรรยามากเช่นนี้ ในปีแรกคน 10 คนก็สามารถมีลูกถึง 100 คน กล่าวคือคนจะเพิ่มขึ้นอีก 10 เท่า พระพุทธเจ้าสอนไม่ให้คนหมกมุ่นในกามารมณ์ ถ้าคิดไม่คิดก็ปฏิบัติศีลข้อ 3 ซึ่งมีภรรยาได้คนเดียว ดังนั้น อย่างมากคน คนหนึ่งจะมีลูกได้เพียงปีละคนหรืออ่อนกว่านั้น ศีลข้อนี้จึงใช้ลดอัตราการเพิ่มประชากรได้อย่างดี ในสมัยพุทธกาลยังไม่มีวิธีคุมกำเนิดที่ได้ผลเท่าปัจจุบัน ถ้าเราใช้วิธีนี้ประกอบกับศีลข้อ 3 ด้วย อัตราการเพิ่มประชากรก็จะยิ่งลดลงอีก ความเดือดร้อนจากการมีคนมากก็จะลดลง การมีคนมากไม่เกิดประโยชน์อะไรเลยในปัจจุบัน นอกจากจะไชรบราฆ่าฟันกัน ส่วนการทำมาหากินนั้น การมีคนมากไม่ได้เป็นการช่วยกันทำมาหากินอย่างสมัยก่อน เพราะไม่มีที่ไม่มีตำแหน่งงานจะเพิ่มได้ตามอัตราคนอีกต่อไป การเพิ่มคนจะเป็นการเพิ่มปริมาณและความรุนแรงในการแย่งกันกิน นอกจากการกินคนยังต้องการปัจจัยสี่อื่นอีกคือ สุขภาพ ซึ่งต้องผลิตยา เครื่องมือแพทย์ ผลิตแพทย์ พยาบาล บุคลากรอื่น ๆ เกี่ยวกับการพยาบาล โรงพยาบาล และวัสดุอื่นที่ใช้ในการพยาบาล ท่องหาที่อยู่อาศัย เกิดปัญหาการขยายตัวของเมืองเนื่องจากต้องการที่อยู่และที่ทำกินเพิ่ม เมื่อเมืองขยายออกไป

ก็ต้องมีการจราจร การระบายของโสโครก ระบบโทรคมนาคมต่าง ๆ ต้องเปลี่ยนแปลง
 คากอสร้าง คาออกแบบ คานลิตคนระดับต่าง ๆ ที่จะมาก่อสร้างมาออกแบบ ท้องจึกระบบ
 การศึกษาซับซ้อนขึ้น ตำรับตำรามากขึ้น สร้างโรงเรียน มหาวิทยาลัยมากขึ้น มีปัญหา
 ทางการศึกษา เช่น โอกาสทางการศึกษา หลักสูตร วิธีสอน อุปกรณ์การสอน มาตรฐาน
 การศึกษา เมื่อกำลังเศรษฐกิจไม่ดี ก็เกิดความเจริญต่างกันระหว่างเมืองกับชนบท เกิด
 ปัญหาการอพยพเข้าเมือง แล้วเกิดปัญหาแหล่งสลัม อาชญากร เด็กจรจัด วัยรุ่น คนว่าง
 งาน ขอดาน เป็นต้น การขยายตัวของเมืองทั้งที่อยู่ที่ทำกินทำให้เกิดปัญหาสภาพแวดล้อม
 แปรแปอนและเป็นพิษ ความแออัดทำให้ต้องการสถานที่พักผ่อนหย่อนอารมณ์ และยังปัญหา
 อื่น ๆ อีกสุดคณานับ ปัญหาสำคัญที่สุดของสังคมจึงอยู่ที่จำนวนประชากรและจุดหมายของ
 ศาสนาพุทธก็คือ ต้องการให้ประชากรเพิ่มน้อยที่สุด เมื่อประชากรเพิ่มน้อย ปัญหาก็น้อย
 และสามารถแก้ไขง่าย แก้ไขทันการ ศาสนาพุทธมิไดห้ามการป้องกันไม่ให้เกิด เช่นไม่เคย
 ห้ามคนธรรมดาสำเร็จความใคร่ด้วยตนเอง จะห้ามก็แต่พระ แต่ศาสนาพุทธห้ามฆ่าสัตว์ที่
 เกิดมาแล้ว เช่นการทำแท้ง ข้อนี้ขอเสียในเรื่องนี้เป็นปัญหาที่อภิปรายกันต่อไปได้ แต่ใน
 หัวข้อนี้ต้องการจะชี้ว่าศาสนาพุทธไม่ไดห้ามการคุมกำเนิด เพราะศีลข้อ 3 ก็เท่ากับสนับสนุน
 การคุมกำเนิดอยู่แล้ว แต่ทำไมห้ามขาดเสียก็เพราะรู้ว่าปลุชนยังเล็กไม่ได้ ไม่ใช่เพราะถือว่า
 เป็นสิ่งที่ดี ศาสนาพุทธสนับสนุนการไม่ให้เกิด แต่ไม่สนับสนุนการทำให้ตาย

1.1.2. ปัญหาคุณภาพของประชากร

ประเทศไทยในปัจจุบันก็มีลักษณะ เช่นเดียวกับประเทศอื่น ๆ คือ รู้ว่า
 ประชากรเพิ่มขึ้นจนเป็นปัญหาที่แก้แทบไม่ได้ และถ้าแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นไม่ใคร่คนในประเทศก็จะ
 มีความเป็นอยู่ยากลำบากขึ้นจนกระทั่งไม่มีทางหาความสุขชนิดอื่น คิดทำมาหากินอย่างเกี่ยว
 ตลอดชีวิต ต้องตรากตรำทำงานทั้งวัน แต่รายได้แทบไม่พอกิน ในการแก้ปัญหาจึงกล่าว
 คนทั่วไปมีความคิดว่าถ้าใครคนที่มีคุณภาพดีก็จะช่วยแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้ และทำความเข้าใจ
 แก่สังคมได้ดีกว่ามีคนมาก ๆ แต่เป็นคนคุณภาพไม่ดี คำว่าคุณภาพดีในเมืองไทยปัจจุบันหมาย
 ถึงความสามารถในด้านวิทยาศาสตร์บริสุทธิ์ วิทยาศาสตร์สังคม และเทคโนโลยีเป็นสำคัญ
 ส่วนความสามารถทางด้านมนุษยศาสตร์นั้น ไม่ค่อยจะยอมรับกันว่าเป็นคุณภาพดีด้วยอย่างหนึ่ง

ทั้งนี้เพราะรู้สึกกันว่าความรู้ทางมนุษยศาสตร์นำไปแก้ปัญหาคาความขาดแคลนวัตถุของสังคมไม่ได้ แม้จะพูดถึงการพัฒนาบุคลิกภาพก็เป็นการอบรมใหญ่จึงแสดงออกตามที่สังคมต้องการเท่านั้น หากอบรมจิตใจให้ได้อย่างแท้จริงไม่ จึงมีคนที่ดีแต่พูด หรือปากกับใจไม่ตรงกันอยู่เป็นอันมาก ส่วนความมุ่งหมายทางการศึกษาที่ว่าอบรมให้มีปัญญา ก็คือให้คิดวัตถุอย่างนักวิทยาศาสตร์ จริยศึกษาก็มีไว้แต่ชื่อ หากได้ตั้งใจอบรมกันอย่างจริงจัง เท่ากับพุทธศึกษาหรือการอบรมให้เกิดสติปัญญาไม่ โดยเฉพาะในระดับอุดมศึกษากลับได้ว่าไม่มีการศึกษาทางค่านจริยากันเลย การศึกษาในระดับอุดมศึกษามุ่งวิชาชีพกันโดยเฉพาะ พยายามตัดวิชาต่าง ๆ ที่ไม่ตรงกับสาขาของตนออกให้มากที่สุด เราจึงได้วิศวกร สถาปนิก นักกฎหมาย นักบัญชี นักเศรษฐศาสตร์ นักปกครอง นักวิทยาศาสตร์ แพทย์ เกษตรกร ฯลฯ ซึ่งเป็นนักวิชาชีพ ประกอบอาชีพที่เรียนมาได้เพียงอาชีพเดียว และมีความรู้แคบไม่สามารถเข้าใจความสำคัญของความรู้สาขาอื่นได้ เห็นว่าความรู้ในสาขาของตนเท่านั้นสำคัญ กลายเป็นคนใจแคบเมื่อใจแคบแล้วก็ยกตนข่มท่าน คูหมิ่นคนที่เรียนวิชาอื่นทั้ง ๆ ที่ตนไม่รู้วิชานั้นหรือรู้เท่ากับนักเรียนชั้นประถม คนอย่างนี้คือคนที่รัฐเรียกว่า "คุณภาพดี" ในสังคมไทยปัจจุบัน

คนที่มีความรู้ดีตามทัศนะของรัฐทั้งกลาวนี้ แม้แต่ผู้ที่มีความรู้ระดับอุดมศึกษาค่วยกัน ก็ยังยกตนข่มท่าน คูหมิ่นกันถึงเพียงนี้ จึงเชื่อได้อย่างแน่นอนว่าคนเหล่านี้จะคูหมิ่นประชาชนที่มีการศึกษาน้อยกว่า คนที่มีความรู้เหล่านี้จึงไม่สามารถแก้ปัญหาของประชาชนได้ เพราะประการแรกปัญหาต่าง ๆ ต้องแก้ด้วยความรู้หลายสาขาร่วมกัน เมื่อความรู้แคบก็มองไม่เห็นว่าคุณรู้ไบบ้างจะช่วยแก้ปัญหานั้นได้ ความร่วมมือกันระหว่างสาขาที่เกิดโดยยาก อีกประการหนึ่งการคูหมิ่นประชาชนยอมทำให้ไม่เห็นความสำคัญของปัญหาที่เกิดขึ้นแก่ประชาชนประชาชนจึงขาดที่พึ่งและตกเป็นเครื่องมือของฝ่ายอื่นได้ง่าย

พุทธศาสนาไม่คัดค้านการสร้างความสามารถทางด้านวิชาชีพให้แก่คน เพราะเป็นของจำเป็นแก่คนที่อยู่ในสังคม แต่ไม่ถือว่าเป็นสิ่งสำคัญที่สุดแก่ชีวิต สิ่งที่เป็นคุณภาพที่แท้คือความเป็นมนุษย์ที่ดีในฐานะเป็นมนุษย์ ไม่ว่าจะมีความรู้หรือทำอะไรก็ตาม วิชาทุกแขนงนำไปใช้ในทางดีก็ได้ ทางชั่วก็ได้ การที่จะใช้วิชาในทางใดอยู่ที่เป็นคนชนิดใด ถ้าเป็นคนดีก็ใช้วิชาในทางดี ถ้าเป็นคนชั่วก็ใช้วิชาในทางชั่ว ดังนั้นถ้าไม่มีการอบรมให้เป็นคนดีเสียก่อนเราก็

จะได้ วิศวกร สถาปนิก นักวิทยาศาสตร์ นักกฎหมาย ที่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัว เพราะมนุษย์โดยทั่วไปมีธรรมชาติที่จะพอใจความสุขทางประสาทสัมผัสอยู่แล้ว หากไม่ได้รับการอบรมเพียงพอ ก็จะทำหน้าที่ทุจริตเพื่อให้ได้เงินทองมาหาความสุขดังกล่าว แต่ถาเราถือเอาความดีเป็นสำคัญ อบรมมนุษย์ให้ศีลเสียก่อนจึงจะยอมให้ประกอบอาชีพ ก็จะได้บุคลากรที่ดี ซึ่งจะเป็นประโยชน์แก่สังคมอย่างแท้จริง

1.1.3. จำนวนทรัพยากรและการใช้ทรัพยากร

ทรัพยากรในโลกมีจำนวนจำกัด และส่วนมากต้องใช้เวลานานและมีกรรมวิธีซับซ้อนกว่าจะเกิดขึ้นได้ ทรัพยากรจึงเกิดไม่ทันใช้ ยิ่งจำนวนประชากรเพิ่มขึ้นเร็วเพียงไร ทรัพยากรก็หมดเร็วเพียงนั้น นอกจากทรัพยากรจะหมดเร็วเพราะจำนวนประชากรเพิ่มขึ้นแล้ว ยังหมดเร็วเพราะใช้กันอย่างฟุ่มเฟือย คือใช้ในสิ่งที่ไม่จำเป็นแก่การครองชีวิตควย คนที่อยู่ในสังคมเมืองจะใช้ทรัพยากรมากกว่าคนในสังคมชนบท สังคมอุตสาหกรรมจะใช้ทรัพยากรมากกว่าสังคมเกษตรกรรม ทรัพยากรบางอย่างใช้หมดไปอย่างรวดเร็วสร้างชิ้นยากหรือไมคุ้มค่า เช่นน้ำมัน บางอย่างสร้างทดแทนได้เร็วเช่นพืชผลทางการเกษตร คนเราในปัจจุบันเพิ่มจำนวนอย่างรวดเร็วและไม่รู้จักใช้ทรัพยากรให้โดยประโยชน์คุ้มค่า ดังนั้นช่วงเวลาไม่กี่ร้อยปีที่ผ่านมา เราได้ใช้ทรัพยากรไปมาก ในปัจจุบันเราเริ่มรู้ว่าทรัพยากรเช่น น้ำมัน ซึ่งเคยมีอยู่มากมายนั้นจะหมดไปในไม่ช้า และที่น้ำมันหมดเปลืองไปไม่ใช่เพราะนำมาใช้ในสิ่งจำเป็นอย่างเกี่ยว นำมาใช้ผลิตสิ่งฟุ่มเฟือยก็มาก นำมาทำสงครามและผลิตอาวุธทำลายล้างกันก็มาก ควยเหตุดังกล่าวความเจริญทางวิทยาศาสตร์ก็มีไคช่วยเพิ่มทรัพยากรให้แก่มนุษย์ไคเท่ากับที่มนุษย์ใช้ไป อันที่จริงถ้ามมนุษย์ดำเนินชีวิตตามหลักพุทธศาสนาแล้ว ความเจริญทางวิทยาศาสตร์จะช่วยให้มนุษย์ไม่ตองกังวลว่าทรัพยากรจะหมด และมนุษย์จะออกอยากในอนาคต

เนื่องจากเราแก้ปัญหาควยการเพิ่มทรัพยากรให้เพียงพอไม่ได้ เราจึงพยายามแก้ควยการให้จำนวนประชากรเพิ่มช้าที่สุด เพื่อการเพิ่มทรัพยากรกับจำนวนประชากรจะได้สมดุลกัน ตามหลักพุทธศาสนานอกจากจะไม่ให้ประชากรเพิ่มจำนวนขึ้นรวดเร็วแล้วยังตองอบรมให้มีความเป็นอยู่อย่างเรียบ ๆ ง่าย ๆ เพื่อจะได้ใช้ทรัพยากร

น้อยลง มีความขยันขันแข็งในการเพิ่มผลผลิตในส่วนที่เพิ่มได้ และใช้ทรัพยากรที่เพิ่มได้ยากหรือเพิ่มยังไม่ได้เท่าที่จำเป็นแก่การครองชีพ หลักการดำเนินชีวิตตามแบบพุทธศาสนา จึงเป็นหลักประหยัคทรัพยากรด้วย และหลักการสำคัญที่ตองคำนึงถึงซึ่งเป็นหลักการพื้นฐานในการใช้ทรัพยากรก็คือสติ และปัญญา กล่าวคือตองมีความรอบคอบในการใช้ ไม่ให้เกิดผลเสียต่าง ๆ เช่น สภาพแวดล้อมเป็นพิษ หรือดินฟ้าอากาศเปลี่ยนแปลงไปในทางทำลายมนุษย์ ตองใช้ด้วยความเข้าใจจริง ๆ ใช้ให้คุ้มค่าคือใช้ให้น้อยที่สุดแต่ได้ผลตามที่เรากองการ เท่าที่ผ่านมามาในสังคมไทยเราใช้ทรัพยากรโดยขาดทั้งสติและปัญญา คือมุ่งหน้าใช้อย่างเดียว เช่น ตัดต้นไม้จนกระทั่งป่าหมดสภาพและฝนไม่ตก หรือฝนตกน้ำก็ท่วมในภาคอีสาน ดินส่วนล่างเป็นดินเค็ม เมื่อไม่มีป่า ฝนก็ชะหน้าดิน จนถึงดินเค็มในที่สุด ไม่มีความรอบคอบเพราะไม่คิดถึงผลเสีย ไม่คิดถึงผลระยะยาว ไม่คิดว่าการทำลายป่าเท่ากับทำลายประเทศและคนทั้งชาติ การทำลายเช่นนี้เกิดขึ้น เพราะความโลภปิดบังปัญญาเสียหายทำให้ไม่เห็นว่ามีคุณค่าอย่างไร ตัวอย่างที่กล่าวมานี้เป็นเพียงตัวอย่างเดียว แต่การใช้ทรัพยากรโดยขาดทั้งความรอบคอบและความเข้าใจยังมีอีกนับไม่ถ้วน ซึ่งจะหาข้อเท็จจริงได้จากหน่วยงานทั้งของรัฐและเอกชน จึงเห็นได้ชัดว่าประเทศไทยในปัจจุบัน แม้จะเป็นเมืองพุทธศาสนาแต่ในเรื่องความเป็นอยู่และการใช้ทรัพยากรแล้ว ไม่ได้ปฏิบัติตามหลักการในพุทธศาสนาเลย

1.2 ปัญหาคนกับคนด้วยกัน

คนเราเข้ามาอยู่รวมกันเพราะเหตุไรไม่มีทางทราบได้ในแง่ประวัติศาสตร์ และได้มีทฤษฎีต่าง ๆ ทั้งทางประวัติศาสตร์ มานุษยวิทยา ปรัชญา ซึ่งสันนิษฐานเกี่ยวกับเรื่องนี้ แต่ก็ยังหาข้อยุติมิได้ ทางศาสนาพุทธแม้จะมีการกล่าวถึงทฤษฎีนี้ไว้ในอัครคัมภีร์ แต่ก็มิใช่เป็นความมุ่งหมายที่จะพูดเรื่องนี้เป็นสำคัญ การพูดถึงเหตุที่คนเข้ามาอยู่รวมกันจนถึงเป็นประเทศใด ก็เพื่อชี้แจงว่าการแบ่งชั้นวรรณะของคนนั้นตองอาศัยธรรมะเป็นหลัก คนที่เป็นผู้ปกครองตองมีคุณธรรมมากเป็นพิเศษ มิใช่มีอำนาจมากหรือร่ำรวยมาก

การที่คนเราเข้ามาอยู่รวมกันนี้เองก่อปัญหาต่าง ๆ ขึ้น ปัญหาที่ทำให้เกิดปัญหาย่อย ๆ ตามมาได้แก่ จะอยู่รวมกันอย่างไร การตอบปัญหานี้ต่างกันทำให้เกิด

ระบบครอบครัว ระบบเศรษฐกิจ ระบบการปกครอง ซึ่งจะเป็นตัวกำหนดสถาบันต่าง ๆ ในแต่ละระบบขึ้น แล้วสถาบันเหล่านั้นก็จะให้คุณหรือให้โทษแก่คนแต่ละคนได้ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องราวได้ สุขภาพ ความยุติธรรม บุคลิกภาพ หรือการศึกษาอบรม

ในปัจจุบันคนเป็นจำนวนมากคิดหาปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมก็เพราะเราตอบคำถามที่ว่า คนเราควรอยู่รวมกันอย่างไร ยังไม่ถูก กล่าวคือยังหาระบบที่ดีไม่ได้ เมื่อหาระบบที่ไม่มีข้อบกพร่องได้ คนเราจะอยู่รวมกันได้อย่างสงบสุข ความเชื่อเช่นนั้นมาจากสมมติฐานแบบวิทยาศาสตร์ที่ว่า คนเราอยู่ในอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมโดยสิ้นเชิง แต่เราจะเห็นได้ว่าโดยความเป็นจริงแล้ว คนเราสามารถคิดแย้งสิ่งที่ผู้อื่นสอนได้ แม้จะไม่มีใครสอนความคิดที่แย้งดังกล่าวแต่ประสบการณ์ของคนเรามีโชยอยู่ที่การสอนอย่างเฉียว ประสบการณ์เกี่ยวกับธรรมชาติก็ทำให้คนที่ความเรื่องต่าง ๆ แยกกับการตีความของผู้สอนได้ ถ้าหากคนเราไม่สามารถคิดอะไรได้นอกจากสิ่งที่ใคร่รู้ได้เห็น ไม่มีความคิดสร้างสรรค์แล้ว การประยุกต์ก็มีไม่ได้ เพราะการประยุกต์คือความคิดสร้างสรรค์ชนิดหนึ่ง ความสามารถในการสร้างสรรค์มีโชยสิ่งเดียวกับประสบการณ์ แม้จะต้องอาศัยประสบการณ์ช่วยก็ตาม เมื่อเป็นดังนี้ไม่ว่าจะใช้ระบบใด ๆ ก็ต้องมีทั้งคนที่เห็นด้วยและคนที่ไม่เห็นด้วย คนที่ไม่เห็นด้วยก็จะคิดพูดหรือทำในทางซัดแย้งหรือซัดขวางเท่าที่จะสามารถทำได้ เราจึงไม่มีทางจะหาระบบที่สมบูรณ์เช่นนั้นได้ การใช้ระบบเปลี่ยนคนก็คือการบังคับในรูปแบบหนึ่ง ถ้าบังคับในหลักกว้าง ๆ คนก็จะปฏิบัติต่างกันในระยะเอี้ยก ถ้าจะให้คนปฏิบัติเหมือนกันในระยะเอี้ยกของวางหลักปฏิบัติทุกกรณี แต่กรณีที่แตกต่างกันมีนับไม่ถ้วน หลักหรือกฎจึงต้องมีนับไม่ถ้วน ถ้ามีการวางหลักถึงเพียงนั้นคนเราก็จะไม่มีความสุข เพราะตั้งแต่เกิดมาก็ต้องคิดต้องทำตามคำสั่งของบรรดาไปจนตายและระบบที่เป็นการบังคับชนิดสมบูรณ์เช่นนั้นยอมเปลี่ยนแปลงไม่ได้ ต้องมีการใช้อำนาจอย่างเต็มที่ ผู้ปกครองก็ทำตามใจตัวโดยไม่ตรงกับความต้องการของผู้ที่ปกครองไคงาย

การที่เราหาระบบที่สมบูรณ์นั้น ควรถือระบบเป็นเพียงเครื่องมือในการปกครอง เป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงได้ ไม่ควรให้ระบบมีอำนาจเหนือคนอย่างมากมายดังกล่าว คนเราควรมีโอกาสเห็นตามหรือเห็นแย้งระบบใด เพราะผู้ปกครองก็คือปุถุชน ย่อมจะมีกิเลสต่าง ๆ และมีความโง่เขลาเบาปัญญาในบางเรื่องได้ การปล่อยให้ผู้ปกครองมีอำนาจมาก ๆ

เท่ากับเปิดโอกาสให้ทำผิดเพราะกิเลสหรือเพราะความโง่เขลาได้มาก เท่ากับให้คนเลวหรือคนโง่ปกครอง เราจะเห็นได้ว่า ไม่ว่าจะเป็นผู้ปกครองในประเทศประชาธิปไตย ซึ่งประชาชนมีเสรีภาพที่จะวิพากษ์วิจารณ์ผู้ปกครองได้มาก หรือในประเทศคอมมิวนิสต์ ซึ่งประชาชนวิพากษ์วิจารณ์ผู้ปกครองได้ตามธรรมเนียมที่เขากำหนดขึ้นก็ตาม มักปรากฏอยู่เสมอ ๆ ว่า ผู้ปกครองทำความผิดความชั่วต่าง ๆ กันนั้น ยิ่งวิพากษ์วิจารณ์ได้น้อย หรือผู้ปกครองมีอำนาจมาก ๆ โอกาสทำผิดและการปกปิดความชั่วก็ยิ่งมีมาก ผลเสียก็ตกอยู่กับประชาชน

ถ้าระบบเป็นเครื่องมือ ก็เท่ากับเป็นสิ่งที่ช่วยให้เราบรรลุจุดหมายใฝ่ใจเข้า เครื่องมือทั้งหลายไม่มีชีวิตจิตใจ ทำงานตามคำสั่งของผู้ใช้ ระบบต่าง ๆ ก็เช่นกัน จะได้ผลหรือไม่ จะให้ผลดีหรือร้ายขึ้นอยู่กับผู้ใช้ ไม่ว่าจะเป็ระบบใด ถ้าผู้ใช้ดีก็ใช้ระบบในทางดี ถ้าผู้ใช้ไม่ดีก็ใช้ระบบในทางไม่ดี คาส่าง ๆ ที่ระบบช่วยให้เกิดขึ้นนั้น เป็นค่าที่มาจากคนเป็นผู้กำหนด ดังนั้น ถ้าเราสร้างคนดีได้โดยไม่ต้องใช้ระบบบังคับ ระบบก็จะไม่มีความหมายอะไร และที่จริงเราสามารถสร้างคนดีเช่นนั้นได้ ก็จะเห็นได้จากคนที่ไม่ทำผิดกฎหมายและทำความดีโดยกฎหมายไม่ได้บังคับมีอยู่มาก กฎหมายหรือระเบียบสังคมควรเป็นเพียงเครื่องมือควบคุมคนที่ยังไม่ดีพอไม่ให้ทำชั่วใฝ่ใจและคุ้มครองคนที่ทำดีแล้วไม่ให้เดือดร้อน เพราะคนชั่ว ส่วนการอบรมให้คนดีนั้น ควรเป็นเรื่องของการศึกษา ดังนั้น การศึกษาจึงมีใช้เพียงแต่อบรมคนให้ไม่ทำผิดกฎหมายเท่านั้น ต้องอบรมให้ดีกว่าที่กฎหมายคุมไว้ด้วย ถ้าเหตุผลเป็นเช่นนั้น การแก้ปัญหาสังคมก็ต้องแก้ที่คนด้วยไม่ใช่มุ่งเปลี่ยนแต่ระบบ เพราะถ้าคนไม่ดีไม่ว่าจะอยู่ในระบบใดก็จะหาทางทำชั่วเรื่อยไป และถ้าต้องเปลี่ยนระบบเพราะคนทำชั่วได้ก็จะต้องเปลี่ยนกันเรื่อยไปไม่รู้จักจบ เรามักมีความเห็นตามนักสังคมศาสตร์ซึ่งศึกษาเรื่องระบบเป็นใหญ่ว่า คนเบียดเบียนกันเพราะระบบไม่ดี จริงอยู่ระบบที่ไม่ดีมีช่องทางให้คนเบียดเบียนกันได้ แต่ถ้านคนดีแม้มีช่องทางทำชั่วก็ไม่ทำ เหมือนคนที่เห็นส้วมคักตามถนนแล้วเก็บไปประกาศหาเจ้าของทั้ง ๆ ที่ตนเก็บไว้เสียเองได้โดยไม่มีใครรู้ ถ้าพิจารณาให้ถ่องแท้แล้วจะเห็นว่า การที่คนเบียดเบียนกันเพราะระบบเป็นเหตุ นั้นมีน้อยกว่าการที่คนมีนิสัยขี้ใจหรือหาทางเบียดเบียนกันอยู่ก่อนแล้วหาช่องทางเอาระบบเป็นเครื่องมือในการเบียดเบียนนั้น ผู้เขียนมิได้คิดว่า ระบบเป็นสิ่งไม่จำเป็น แต่คิดว่าไม่ควรเห็นคุณค่าหรือเห็นโทษของ

ระบบเกินความจริง และไม่ควรประเมินความนุษย์ในทางดีหรือเลวเกินความจริง ไม่ควรคิดว่าต้องมีระบบบังคับเท่านั้นมนุษย์จึงทำดี หรือไม่ควรคิดว่าความนุษย์ทำดีได้ทุกคนโดยไม่ต้องใช้ระบบช่วยเหลือ พุทธศาสนายอมรับทั้งเรื่องธรรมชาติของมนุษย์ว่าทำดีได้เอง อบรมให้ดีได้ และเห็นความสำคัญของระบบว่าจำเป็นสำหรับคนที่อยู่ร่วมกัน ดังจะเห็นได้จากพระวินัยของสงฆ์นั้นก็ระเบียบปกครองสงฆ์นั่นเอง แม้จะไม่ปรากฏรูปเป็นสถาบันหรือข้อบัญญัติ เช่น การปกครองสงฆ์ในสมัยปัจจุบันก็ตาม จึงเห็นได้ว่าการวินิจฉัยปัญหาสังคมของพุทธศาสนา ก็มีลักษณะดำเนินตามข้อเท็จจริงและเป็นทางสายกลาง ซึ่งทำให้ได้รับความคิดฝ่ายเอียงสุดทั้งสองข้างมาพิจารณาได้ ไม่เหมือนความคิดเอียงสุดซึ่งไม่ยอมรับพิจารณาความคิดของฝ่ายอื่นหรือเห็นแต่ข้อเสียของฝ่ายอื่น ทำให้เกิดความขัดแย้งที่รุนแรงโดยที่ยังไม่มีการไตร่ตรองว่าใครเป็นฝ่ายผิด

การอยู่ร่วมกันของคนในสังคมทำให้คนเราต้องทำงานในส่วนที่เกี่ยวกับสังคมแตกต่างกันไป ความต่างกันนี้เป็นเหตุใหญ่ให้คนทะเลาะวิวาทกัน เพราะมักเห็นว่าตนให้ความสำคัญหรือธรรมแก่ผู้อื่นเสมอ และตนได้รับแต่ความไม่เป็นธรรมเสมอ กล่าวคือ ความยึดมั่นถือมั่นในตน คิดถึงตนว่าสำคัญนี้เองทำให้เห็นแต่ความดีของตน เมื่อมีความต่างกันขึ้นก็เกิดการแย่งชิงฐานะกันตามที่ตนเห็นว่าสมควรจะได้รับ ดังจะเห็นได้ว่าคนในปัจจุบันรังเกียจคำว่า ชนชั้น และรักคำว่า ความเสมอภาค จนกระทั่งแทบจะไม่ได้พิจารณาความหมายว่าเมื่อคนคนหนึ่งใช้คำดังกล่าวเขาหมายถึงอะไรแน่ เป็นความเสมอภาคจริงหรือไม่ เป็นการกดคนอื่นให้ต่ำกว่าตัวจริงหรือไม่ สมมติว่าเราจะไม่ใช้คำว่าชนชั้นเลย เราก็มีคำอื่นใช้ และคำเหล่านั้น คนเรากลับไม่รู้สึกรู้ว่ามีความหมายแล้วเท่ากับ ชนชั้น บางครั้งก็รู้สึกว่าเป็นของธรรมดาไป เช่น นายจาง ลูกจาง หัวหนา ลูกนอง ผู้บังคับบัญชา ผู้ใต้บังคับบัญชา ผู้นำ ผู้ตาม แรงงานสมอง แรงงานกาย จึงกล่าวได้ว่า คำว่า ชนชั้น ก็คือ ความเสมอภาคก็คือ เป็นคำย้อมสี (color word) คือมีความหมายชักจูงให้เกิดอารมณ์เห็นดีเห็นงามหรือเห็นชั่ว โดยมีได้ไตร่ตรองตามเหตุผลและข้อเท็จจริง แต่คำว่าชนชั้นนั้น ทำให้คนเกิดความคิดในทางร้าย และคำนี้เมื่อนำไปใช้ที่ความเรื่องต่าง ๆ ก็ย้อมสีความไปในทางร้ายทั้งสิ้น พวกคอมมิวนิสต์มองระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมว่าเป็นการให้ชนชั้นนายทุนกดขี่ชนชั้นกรรมาชีพ

พวกเสรีนิยมก็มองพวกคอมมิวนิสต์ว่าเป็นการให้อำนาจแก่ชนชั้นปกครอง ซึ่งได้แก่พวกผู้นำและพวกสมาชิกพรรคคอมมิวนิสต์ที่กดขี่ประชาชนธรรมดาให้ทำงานต่างทาส และหลอกลวงให้หลงมกยว่าเป็นการทำเพื่อประเทศชาติและความสุขของตน

ถ้าเราพิจารณาเรื่องนี้ตามหลักพุทธศาสนาจะเห็นว่า ความแตกต่างของคนโดยธรรมชาตินั้นเป็นข้อเท็จจริงที่ต้องยอมรับ ไม่ว่าจะในเรื่องหน้าตาท่าทาง สติปัญญา นิสัยใจคอ ไม่มีใครเหมือนกันเลย เมื่อเป็นเช่นนั้นคนที่อยู่ในสังคมก็จะมีความสามารถ มีความถนัดต่างกัน จึงต้องแบ่งหน้าที่กันทำตามที่ตนถนัด แต่ไม่ว่าจะทำหน้าที่ใดก็ต้องมีกรรมประจำใจ ไม่ดูหมิ่นผู้อื่นหรือให้อำนาจโดยไม่ชอบธรรม หน้าที่ทุกหน้าที่ไม่ว่าจะมีความรับผิดชอบ กว้างขวางหรือแคบก็มีเกียรติเท่ากันเพราะพึ่งพาอาศัยกัน เหมือนเครื่องจักร จะทำงานตามเป้าหมายได้ก็ แม่นั่นคือตัวเดียวกันถือว่าสำคัญ สิ่งที่เราพิจารณาแก้ไขในระบบทั้งหลายก็คือทำอย่างไรจึงจะให้แต่ละคนได้มีโอกาสทำงานตามความสามารถหรือความถนัดของตน

ทฤษฎีสังคมของพุทธศาสนามีลักษณะเป็นทฤษฎีการหน้าที่ (functionalism)

กล่าวคือ ความสัมพันธ์กันของคนในสังคมเป็นความสัมพันธ์กันโดยหน้าที่ ฐานะและบทบาท กำหนดควยหน้าที่ คนดีในแง่สังคมก็คือคนที่ปฏิบัติหน้าที่ของตนให้บรรลุผลเป็นอย่างดี คนชั่วก็คือคนที่ไม่ปฏิบัติตามหน้าที่ของตน แต่จุดหมายที่ศาสนาพุทธต้องการใหม่ในสังคมนั้น คือดีโดยฐานะที่เป็นคนและดีโดยปฏิบัติหน้าที่ของตนในสังคม ไม่ใช่เพียงอย่างเดียวอย่างหนึ่ง หน้าที่ในสังคมตามที่พุทธศาสนากำหนดไว้นั้นเป็นแนวทางที่เหมาะสมกับสังคมอินเดียสมัยพุทธกาล ในสังคมปัจจุบันอาจต้องแก้ไขบ้าง เช่นหน้าที่ของภรรยาในสมัยปัจจุบันซึ่งเป็นสมัยที่หญิงทำงาน เช่นเดียวกับชาย จะให้ทำหน้าที่ในบ้านทั้งหมดอย่างแต่ก่อนก็จะกลายเป็นว่าชายเอาเปรียบในเรื่องเกี่ยวกับหน้าที่ พระพุทธเจ้าสอนคนอินเดียก็ของเขาสังคมอินเดียเป็นหลัก เมื่อสังคมเปลี่ยนไปก็ต้องปรับปรุงไป แต่ก็ต้องอาศัยเหตุผลและธรรม เป็นหลักพิจารณา ต้องถือว่าระบบสังคมเป็นสิ่งที่คนเราสร้างขึ้น เมื่อมีสิ่งใดไม่เหมาะสมก็เปลี่ยนได้ แม้แต่คนแต่ละคน พระพุทธเจ้าก็ยังถือว่าเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลง ฉะนั้นสังคมซึ่งเป็นเพียงสิ่งที่คนแต่ละหมู่สร้างขึ้นก็ยิ่งเปลี่ยนแปลงได้ง่าย พระพุทธเจ้ายอมไม่ถือว่าคนทั้งโลกควรเปลี่ยนสังคมเป็นอย่างไรที่พระองค์กล่าวไว้ หากแต่ต้องการให้เป็นตัวอย่างว่าคนที่มีความต่าง ๆ ในสังคมต้องมีหน้าที่มีกรรม

ต่างกันอย่างไร เมื่อฐานะของคนในสังคมมีเพิ่มขึ้น หรือสังคมเปลี่ยนไป คนในสังคมนั้น ในยุคสมัยนั้นก็ต้องการรู้จักเลือกสรรระบอบการปกครองให้เหมาะสมแก่ฐานะและสังคมนั้น ๆ เอง

2. ปัญหาระบบการเมือง

ประเทศไทยแต่เดิมปกครองตามระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ แต่เนื่องจากพระมหากษัตริย์ส่วนมากทรงมีศัพทราชธรรม และปฏิบัติตามกฎหมายซึ่งให้ความเป็นธรรมแก่ราษฎร เป็นอย่างดี ประชาชนจึงมีเสรีภาพมาก ทว่าขณะดังกล่าวนี้ผู้เขียนสรุปจากการศึกษากฎหมายสมัยสุโขทัยและสมัยอยุธยา ในวิทยานิพนธ์ผู้เขียนจะไม่นำเหตุผลต่าง ๆ มาอภิปราย เพราะไม่ใช่จุดมุ่งหมาย ที่กล่าวเช่นนั้นก็เพียงเพื่อให้ทราบว่า การเขียนบทนี้ ผู้เขียนมีสมมติฐานอะไรอยู่เท่านั้น ต่อมาแม้จะมีการปกครองระบอบประชาธิปไตยแล้ว ประชาชนส่วนใหญ่ก็ยังคงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์เช่นเดิม ประเทศไทยจึงมีทั้งพระมหากษัตริย์และระบอบประชาธิปไตยโดยการเลือกตั้งคู่กันไป ท่านองคมนตรีกับประเทศอังกฤษ สถาบันพระมหากษัตริย์นั้นคนไทยเข้าใจ และยอมรับด้วยหัวใจ ไม่มีความหวาดระแวงสงสัยในทางใดก็ ส่วนระบอบประชาธิปไตยโดยการเลือกตั้งนั้นเป็นของใหม่สำหรับคนไทย คนไทยทั่วไปยังไม่เข้าใจและไม่เห็นคุณค่า รัฐบาลก็ต้องพยายามทำให้เข้าใจโดยอาศัยระบบการศึกษา ระบอบประชาธิปไตยนั้นเรารับเขามาพร้อมกับการศึกษาแบบวิทยาศาสตร์ แต่เราสอนประชาธิปไตยน้อยกว่าการศึกษาวิชาอื่น ๆ คนทั่วไปจึงไม่ค่อยเข้าใจประชาธิปไตย แต่กลับเห็นข้อดีของการศึกษาแบบวิทยาศาสตร์ ความเจริญทางเทคโนโลยี การอุตสาหกรรม ระบบเศรษฐกิจแบบเสรีนิยม จึงหลงใหลความเจริญทางวัตถุกันมากขึ้น ลงทุนค้าขาย หากกำไรกันมากขึ้น พยายามเปลี่ยนสังคมให้เป็นอย่างฝรั่ง คำเนินชีวิตแบบฝรั่ง แม้แต่กิจการทางประเพณี ก็พยายามเปลี่ยนให้เป็นฝรั่งมากขึ้น โดยถือเป็นเรื่องหมายแห่งความเจริญ และคิดว่าความเจริญดังกล่าวเนื่องมาจากประชาธิปไตย ซึ่งความจริงเรายังไม่เข้าใจประชาธิปไตย ในแง่ที่ให้เสรีภาพทางการคิดและแสดงความคิด การรับฟังความคิดของผู้อื่น ประชาธิปไตยแบบเสรีนิยมที่เข้ามาเจริญในเมืองไทยจึงเจริญเฉพาะส่วนเสรีนิยม แต่ไม่เจริญในส่วนประชาธิปไตย กล่าวคือการกระทำใด ๆ ไม่ว่าจะดีหรือโทษเราก็เรียกร้องที่จะกระทำ ส่วนการคิดการใช้เหตุผล การรับฟังความคิดผู้อื่นยังปฏิบัติกันเป็นส่วนน้อย จึงกล่าว

ได้ที่เรา นำประชาธิปไตยเข้ามาเพียงรูปแบบหรือโครงสร้าง แต่ไม่ได้ฝึกคนให้มีความเป็นประชาธิปไตยอย่างแท้จริง นอกจากนั้นเรายังฝึกคนให้หลงใหลความเจริญทางวัตถุ เราให้เสรีภาพแก่แต่ในทางทำลายความสุขของส่วนรวม และทำลายเศรษฐกิจของประเทศ เช่น การยอมให้ซื้อของฟุ่มเฟือยจากต่างประเทศเข้ามาเป็นจำนวนมาก การปล่อยให้สถานเริงรมย์มาก ๆ จนคนมีนิสัยรักสิ่งเริงรมย์ การปล่อยให้กิจการที่จะทำลายเคื้อกรอนแก่ประชาชนโดยทางอ้อมเช่นการธนาคาร โรงรับจำนำ การประกันภัยต่าง ๆ อยู่ในมือของเอกชน เป็นต้น เสรีภาพเหล่านี้รัฐให้แก่ประชาชนก็จริง แต่จะมีประชาชนเพียงกลุ่มเดียวที่ได้ประโยชน์อย่างแท้จริง ประโยชน์ที่ได้นั้นถ้าจะให้ได้อีกก็ต้องใช้วิธีเอาเปรียบต่าง ๆ ผลจึงกลายเป็นการให้เสรีภาพแก่คนกลุ่มหนึ่งในการหลอกลวงหรือทำลายเคื้อกรอนแก่คนอีกกลุ่มหนึ่ง แม้ไม่ใช่วัตถุประสงค์ของรัฐบาล แต่ก็เป็นการสนับสนุนให้เกิดโอกาสเช่นนั้นได้ จึงเป็นช่องทางให้ฝ่ายคอมมิวนิสต์โจมตี โดยอาสาจะแก้ความเหลื่อมล้ำค่าสูงทางวัตถุดังกล่าว ซึ่งคอมมิวนิสต์เรียกว่าปัญหาชนชั้น โดยเสนอประชาธิปไตยแบบคอมมิวนิสต์เพื่อแก้ปัญหาคนรวยมีเสรีภาพมากกว่าคนจน ผลก็คือความฟุ้งเฟ้อต่าง ๆ ลดลงแต่เสรีภาพในทางอื่นก็ลดลงด้วย อำนาจของรัฐมีมากจนประชาชนมีเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นได้น้อย และประชาชนก็ได้มีความเป็นอยู่ดีขึ้น เพราะรัฐบาลเอาผลได้จากแรงงานของประชาชนไปใช้ผลิตอาวุธและสนับสนุนคอมมิวนิสต์ในต่างประเทศ ประเทศไทยเป็นประชาธิปไตยแบบเสรีนิยมซึ่งมีส่วนเสียดังกล่าวมาแล้ว จึงมีผู้พยายามจะให้เปลี่ยนเป็นประชาธิปไตยแบบคอมมิวนิสต์ ซึ่งถ้าเปลี่ยนได้ก็จะต้องรับภาระรุกรานประเทศอื่นเหมือนประเทศคอมมิวนิสต์อื่น ๆ ในปัจจุบัน

การปล่อยให้คนพวกหนึ่งมีเสรีภาพมากจนสามารถเอาเปรียบผู้อื่น มีโอกาสดีกว่าในเรื่องต่าง ๆ เช่น การทำมาหากิน การรักษาพยาบาล การศึกษา ความปลอดภัย เป็นต้น ย่อมไม่ใช่การปกครองที่ดี ส่วนการให้เสรีภาพจนรัฐเข้าค้ำคินแทนประชาชนไปเสียแทบทุกเรื่อง ก็ไม่เป็นความสุขของประชาชน อย่างแท้จริงเช่นกัน

ประชาธิปไตยแบบเสรีนิยม หรือ แบบคอมมิวนิสต์ก็ตาม ล้วนเป็นประชาธิปไตย
 วัตถุนิยมที่มุ่งเอาวิทยาศาสตร์มาเพิ่มผลผลิตทั้งสิ้น แต่การเพิ่มผลผลิตก็คือการทำลายทรัพยากร
 บางอย่างหนึ่ง จึงไม่ควรถือเป็นจุดหมาย ควรถือเป็นเพียงวิธีที่จะทำให้คนมีพอกินพอใช้ ซึ่ง
 ต้องให้ทุกคนยึดหลักประหยัดด้วยจึงจะเกิดความพอได้ตามต้องการ การผลิตของใช้ทรัพยากร
 ซึ่งเป็นของส่วนรวม ผลได้ส่วนใหญ่จึงควรตกอยู่กับส่วนรวม ระบบเสรีนิยมเป็นการยอมให้
 คนบางคนบางกลุ่มนำเอาทรัพยากรส่วนรวมไปค่ากำไรเพื่อตัวเองเป็นส่วนใหญ่ รัฐบาล
 ได้กำไรมากไม่คุ้มกับที่ประเทศเสียทรัพยากรไป ส่วนระบบคอมมิวนิสต์ แม้รัฐบาลจะจัด
 การผลิตเองเป็นส่วนใหญ่ แต่ผลได้ก็มีได้ตกอยู่กับประชาชนผู้ผลิต หากแต่ตกอยู่กับสมาชิก
 ของพรรคส่วนหนึ่ง และอีกส่วนหนึ่งนำไปรุกรานประเทศอื่น ประชาชนจึงไม่ได้รับผลตาม
 แรงงานของตน

พุทธศาสนาเป็นประชาธิปไตย แต่มีใช้ประชาธิปไตยวัตถุนิยมดังกล่าว หากแต่
 เป็นประชาธิปไตยจิตนิยม ที่มุ่งให้คนมีความสุขกายสบายใจ แต่มีชีวิตแบบเรียบง่าย ๆ
 ไม่ต้องตรากตรำทำงานมากนัก ชีวิตแบบนี้มีทรัพย์สินเรื่องเสรีภาพ ความเสมอภาค กฎหมาย
 และการใช้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีอีกแบบหนึ่งจึงจะนำมากล่าวต่อไป

2.1 เสรีภาพ

เสรีภาพโดยนัยแห่งโลกุตตรธรรมใดแก่ ภาวะแห่งความหลุดพ้นจากกิเลสทั้งปวง เป็นเสรีภาพที่แท้ ไม่ผูกพันกับสิ่งใด ไม่ตกเป็นทาสของสิ่งใด ส่วนเสรีภาพโดยนัยแห่งโลกิยธรรม คือเสรีภาพที่จะพูดถึงในหัวข้อนี้ เป็นเสรีภาพตามความรู้สึก เสรีภาพที่ยังมีกิเลสปนอยู่ เสรีภาพตามความหมายทั่วไปคือเสรีภาพที่จะกระทำสิ่งที่ตนปรารถนา และเสรีภาพที่จะพ้นจากการกระทำสิ่งที่ตนไม่ปรารถนา หรือถูกกระทำในสิ่งที่ตนไม่ปรารถนานั้น ที่จริงก็คือ ค้นหาหรือความอยากนั่นเอง อยากได้สิ่งที่ตนพอใจ ไม่อยากได้สิ่งที่ตนไม่พอใจ ทรรศนะของพุทธศาสนา การสนองความอยากเป็นความพอใจของคน แต่ความพอใจนั้นจะไม่มีที่สิ้นสุด คนเราจึงต้องคืนรนเรื่อยไป ยิ่งอยากมากก็ยิ่งรู้สึกว้าวยังขาดสิ่งนั้นสิ่งนี้ เมื่อได้สิ่งที่อยากได้แล้ว ก็อยากได้ใหม่มากขึ้น ใค้ดียิ่งขึ้น ใค้ทั้งหมดค้ก็ยิ่งดี เมื่อได้สิ่งหนึ่งมากแล้ว ก็อยากได้สิ่งอื่นต่อไปอีก รู้สึกตัวว้าวยังขาดนั้นขาดนี้อยู่ร่ำไป ภาวะเช่นนี้ก็คือการเป็นทาส ความอยากของตัวเองต้องทำงานรับใช้ความอยากของตัวเอง ความอยากเป็นผู้นบงการ ไม่สามารถคิดหรือทำอะไรอย่างเสรีได้ ความสามารถพูดหรือทำสิ่งที่ตนต้องการใค้ นั้นเป็นความพอใจชั่วคราว เมื่อมีความต้องการนั้น ต้องการนี้อยู่เรื่อย ก็เรียกหาเสรีภาพที่จะทำนั้นทำนัอยู่เรื่อย เป็นการขาดเสรีภาพอยู่เสมอ เพราะรู้สึกขาดอยู่เสมอ คังนั้น ถ้าเรามีความอยากมีความต้องการแต่นอย ความรู้สึกขาดก็มันอย ความเคือรอนแสวงหาสิ่งที่ขาดก็มันอย เหมือนกับเราอยู่ในห้อง ถ้าเราไม่รู้สึกลอยออกไป แม้จะมีใครใส่กุญแจขังไว้ เราก็ไม่ต้องการที่จะออกจากห้อง ไม่รู้สึกขาดอิสรภาพ ในแง่นั้น คนที่มีความต้องการน้อยจึงมีเสรีภาพมากกว่าคนที่ต้องการมาก ๆ

เสรีภาพเป็นสิ่งที่ต้องมีขอบเขตจำกัด ในสังคมโดยทั่วไป คนไม่มีเสรีภาพที่จะทำผิดกฎหมาย กล่าวคือถือว่าการกฎหมายเป็นมาตรฐานแห่งความดี การทำผิดกฎหมายถือว่าชั่ว และคนไม่มีเสรีภาพที่จะทำชั่ว แต่ความชั่วในสังคมนั้นส่วนใหญ่เกิดจากกามตัณหา ความพอใจในรูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส คนส่วนใหญ่ทำชั่วก็เพื่อสิ่งเหล่านี้ พุทธศาสนาจึงสอนให้ต้องการสิ่งเหล่านี้แต่นอย เป็นการตัดเหตุแห่งการทำชั่ว รัฐจึงควรจำกัดเสรีภาพในเรื่องรูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส ลงให้มาก ไม่ยอมให้มันไวลใจคนในสังคมมากเช่นปัจจุบัน เพราะคนไม่ควรมีเสรีภาพในการ เกี่ยวของผูกพันกับสิ่งอื่นเป็นเหตุแห่งความชั่วควย

2.2. กฎหมาย

กฎหมายมีลักษณะเป็นข้อห้าม กล่าวคือห้ามพูดหรือทำการซึ่งรัฐถือว่าเป็นความชั่ว โดยถือว่าเมื่อเว้นจากสิ่งที่ถูกกฎหมายห้ามแล้วก็เป็นความดี แต่ที่จริงกฎหมายมิได้สอนว่าควรทำอย่างไรจึงจะเป็นคนดี คนที่ไม่เคยปรากฏว่าทำผิดกฎหมายเลยอาจไม่ใช่คนดีจริงก็ได้ เพียงแต่ไม่มีใครเอาผิดเขาตามกฎหมายเท่านั้น กฎหมายใช้วิธีบังคับ ทำให้คนเข้าอยู่ในกรอบที่ต้องการ คนที่ทำตามกฎหมายจึงไม่จำเป็นจะต้องดีโดยแท้ แต่ดีเพราะกลัว หากมีโอกาสเลี้ยวโค้งอาจเลี้ยวกฎหมาย กฎหมายจึงเพียงแต่ทำให้คนไม่กล้าทำชั่วอย่างเปิดเผยจนเกินไป และไม่ทำความชั่วที่รุนแรงจนเกินไป ความชั่วที่ไม่รุนแรงหรือไม่เห็นผลทันตา กฎหมายมักไม่สนใจ เช่น การดื่มสุรา ความเจ้าชู้ การพูดโกหก เป็นต้น

การที่คนปัจจุบันระมัดระวังกฎหมายน้อย มีสาเหตุเพราะกฎหมายหรือยอมรับกฎหมาย การปฏิบัติของนักกฎหมายที่ว่าความไม่รู้จักกฎหมายใช้เป็นข้ออ้างไม่ได้ เท่ากับตั้งสมมติฐานว่าทุกคนรู้จักกฎหมาย สมมติฐานนี้เป็นเพียงการถือเอาเอง ไม่ใช่การยอมรับ และที่ถือเอาเช่นนั้นก็เพื่อให้ใช้กฎหมายได้ หากไปแล้วคนที่อ้างว่าไม่รู้จักกฎหมายจะมีมาก แต่โดยข้อเท็จจริง คนที่รู้จักกฎหมายในเมืองไทยปัจจุบันก็ได้แก่พวกที่เรียนกฎหมาย กับพวกที่มีหน้าที่ต้องใช้กฎหมายเท่านั้น คนส่วนใหญ่ไม่รู้จักกฎหมาย สมมติฐานที่ตั้งไว้แม้ใช้ปฏิบัติได้ก็เป็นสมมติฐานเท็จ การที่คนส่วนใหญ่ไม่ทำผิดกฎหมายทั้ง ๆ ที่ไม่รู้จักกฎหมายก็เพราะคนเหล่านั้นได้รับการอบรมให้ทำดีโดยหลักศีลธรรม ซึ่งถ่ายทอดต่อ ๆ กันมาในสังคม กฎหมายจึงมีหน้าที่เสริมศีลธรรม เพราะศีลธรรมไม่มีอำนาจลงโทษมากนัก คนอาจจะเมิดใจกาย แต่ถ้ายอมรับศีลธรรมแล้วจะเป็นคนดีโดยไม่ต้องมีใครบังคับ ส่วนกฎหมายมีอำนาจลงโทษ แต่ไม่มีอำนาจชักจูงใจให้คนประพฤติดีด้วยตัวเอง รัฐจึงไม่ควรตั้งศีลธรรม เพราะกฎหมายใช้แทนศีลธรรมไม่ได้ แต่ถ้ายอมรับสนับสนุนให้คนมีศีลธรรม ก็ไม่ต้องใช้กฎหมายกันมากนัก เพราะข้อห้ามข้อปฏิบัติของศีลธรรมนั้นทำไต่ยากกว่ากฎหมายอยู่แล้ว คนที่ปฏิบัติตามศีลธรรมได้จะปฏิบัติตามกฎหมายได้โดยไม่รู้สึกรำคาญ

2.3. ความเสมอภาค

ตามทฤษฎีของพุทธศาสนา คนเราควรยอมรับข้อเท็จจริงว่า คนเท่าเทียมกันไม่ได้ ไม่ว่าจะพิจารณาแง่ใด เป็นต้นว่าถ้าพิจารณาในแง่การปกครอง ผู้ปกครองกับผู้ใต้ปกครองก็ต้องมีฐานะแตกต่างกัน และการปกครองเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับสังคมความแตกต่างในการปกครองจึงต้องมีอยู่ในแง่เศรษฐกิจ เมื่อคนแต่ละคนมีสติปัญญา ความขยันขันแข็งต่างกัน ถ้าจะให้มีรายได้เท่ากันหมดความเท่ากันก็เป็นความไม่ยุติธรรม ในทางกลับกันคนที่รายได้น้อยจะเสียภาษีเท่าคนรายได้มากก็ไม่ยุติธรรมเช่นกัน ในด้านคุณธรรม คนที่เป็นอาชญากรหากได้รับความยกย่องเท่าสุจริตชน วีรบุรุษหรือผู้ทรงศีล ความดีกับความชั่วก็มีค่าเท่ากัน ความเท่าเทียมกันของคนเราพอจะมีอยู่ใน 2 แง่ คือ เท่าเทียมกันในแง่ที่ได้รับความคุ้มครองตามตัวบทกฎหมายเหมือนกันแ่งหนึ่ง อีกแ่งหนึ่งเท่าเทียมกันในฐานะที่เป็นสัตว์โลกประเภทเดียวกัน ความเท่าเทียมกันในแง่หลังเมื่อพิจารณาจากหลักชีววิทยา ทุกคนก็มีโคเท่าเทียมกันทางร่างกายแม้จะอยู่ในประเภทเดียวกันก็ตาม ดังนั้น ในแง่นี้คือความได้แต่เพียงว่ามีค่าเป็นคนเท่ากัน ซึ่งพระพุทธเจ้าเห็นว่าค่าของคนมิได้อยู่ที่รูปร่างหน้าตาแต่อยู่ที่ความประพฤติ จึงกลับไปสู่ความคิดเดิมอีกว่า คนที่ประพฤติเป็นอาชญากรไม่ควรมีค่าเท่ากับสุจริตชน แม้จะเป็นคนเหมือนกันก็ตาม ถ้าจะตีความในแง่ค่าของคนอย่างไม่รัดกุมนักก็เห็นจะต้องตีความว่าในฐานะเป็นคนควรได้รับการปฏิบัติขั้นต่ำที่สุดเหมือนกัน กล่าวคืออย่างน้อยควรมีมาตรฐานสำหรับปฏิบัติต่อคนไม่ให้ต่ำลงเท่ากับสัตว์หรือสิ่งของ เช่นไม่ควรให้นำคนไปขายเป็นสินค้า เป็นต้น แต่การตีความเช่นนี้ก็แสดงว่า คนเท่าเทียมกันในการปฏิบัติขั้นต่ำสุด แต่ในขั้นสูงไปคนไม่เท่ากัน

ในแง่ความเท่าเทียมกันทางกฎหมายก็เช่นกัน เป็นความเท่ากันทางทฤษฎีเท่านั้น เพราะมีไร้ทุกคนที่รู้กฎหมาย คนรู้กฎหมายดีกว่าย่อมได้รับความคุ้มครองจากกฎหมายมากกว่า คนที่ร่ำรวยกว่าย่อมมีโอกาสได้รับผลดีทางกฎหมายมากกว่า แต่ถึงจะมีข้อบกพร่องในทางปฏิบัติเช่นนี้ ก็เป็นสิ่งที่แก้ไขได้ง่ายกว่าความเท่าเทียมกันในแง่อื่น เพราะรัฐอาจช่วยให้ความเป็นธรรมโดยว่าความให้คนยากจนโดยไม่ต้องเสียเงิน

หรือให้การศึกษากฎหมายแก่ประชาชนให้ทั่วถึง แม้เป็นสิ่งยากแก่การปฏิบัติก็ยิ่งเห็นทางเป็นไปได้ แต่ความเท่าเทียมกันเพียงแง่เดียวเช่นนี้จะเป็นเหตุผลให้ถือว่าคนเราควรเท่าเทียมกันทุกอย่างจึงจะเป็นการยุติธรรมหาได้ไม

พระพุทธเจ้าถือว่าคนต่างกันแน่นอน แต่มีได้ต่างกันที่ชาติกำเนิด ฐานะหรือการศึกษา แต่ต่างกันที่ความประพฤติ ดังนั้น การเคารพยกย่องคนจึงต้องดูที่ความประพฤติ ฐานะสูงต่ำทางความประพฤตินี้มีค่าสูงกว่าความรู้ความสามารถหรือเงินทอง จึงไม่ควรตีค่าให้ต่างกันด้วยเงินทอง อันที่จริงพุทธศาสนาถือว่าความประพฤติมีค่ายิ่งกว่า ลาภ ยศ สรรเสริญ แต่ในสังคมจริง ๆ นั้น เครื่องหมายยกย่องฐานะก็คือ ลาภ ยศ สรรเสริญนั่นเอง สำหรับคนที่ไม่คิดในสิ่งเหล่านี้ สิ่งเหล่านี้ก็เป็นเพียงเครื่องหมายที่คนอื่นให้ไว้เพื่อให้คนอื่นแลเห็นเท่านั้น วิธีที่ทางศาสนาทำอยู่ก็คือยกย่องด้วยการอนุโมทนา คือเห็นชอบในความประพฤติดี เมื่อพิจารณาในแง่นี้จะเห็นว่าสังคมพุทธของการยกย่องคนดี ต้องการให้เห็นว่าการกระทำดีมีระดับต่างกัน และยกย่องกันตามความดีที่ทำ แต่มีโทษยกย่องด้วยการให้ค่าทางเศรษฐกิจคือเงินทอง ทางสังคมคืออำนาจหน้าที่ ค่าทางเศรษฐกิจควรเป็นผลตอบแทนสำหรับคนขยันทำงานอาชีพ ค่าทางสังคมควรเป็นผลตอบแทนสำหรับผู้ปกครองประชาชนให้มีความสุข แต่ไม่ว่าจะพิจารณาในแง่ความประพฤติ เศรษฐกิจ สังคม คนก็ไม่ควรเท่าเทียมกัน เพราะความเท่าเทียมกันเช่นนั้นเป็นสิ่งไม่ยุติธรรม และการตัดสินคนด้วยการพิจารณาแง่เดียว เช่นแง่เศรษฐกิจ หรือแง่สังคม แล้วให้ผลตอบแทนแก่การกระทำทุกอย่างเป็นเงินทอง หรือเป็นฐานะทางสังคมก็ไม่ยุติธรรมเช่นกัน ควรพิจารณาว่าค่าความดีในแง่ใดก็ให้ผลตอบแทนในแง่ นั้น เช่นทหารที่รบเก่ง ควรได้ผลตอบแทนคือ เหรียญกล้าหาญ ไม่ใช่การขึ้นเงินเดือน ตำแหน่งของวิชาการของครูอาจารย์ก็ไม่ควรนำมาตีค่าเทียบกับเงินเดือน เงินเดือนควรมีลักษณะเป็นค่าเลี้ยงชีพ ซึ่งเพิ่มให้ตามจำนวนปีที่ได้ปฏิบัติงานมาด้วยความสุจริตเท่านั้น คือพิจารณาว่ามีความซื่อสัตย์ในการทำงานมากน้อยเพียงใดโดยใช้จำนวนปีที่ทำงานเป็นเกณฑ์กว้าง ๆ ดังนั้นเป็นต้น ฐานะของคนในสังคมก็จะถูกจำกัดไม่ให้ต่างกันมากด้วยอัตราเงินเดือนที่รัฐกำหนดไว้ ความดีความชอบทั้งหลายก็ให้เป็นเกียรติ ส่วนผู้ที่ประกอบอาชีพอื่นก็ต้องเสียภาษีในอัตราที่จะมีเงินเหลือเก็บไม่มาก

จนมีความเป็นอยู่พุ่มเฟิย ไม่เปิดโอกาสให้มีสินค้าหรือสิ่งพุ่มเฟิยต่าง ๆ มากจนเกินไป ถ้าพิจารณากันในท่านองนี้แล้วจะเห็นว่าความไม่เสมอภาคไม่ก่อให้เกิดความเลื่อมล้ำค่าสูง จนกระทั่งมีการกคี่เอาโรคเอาเปรียบกันขึ้นในสังคม แต่ถาคนเราจะมีความเป็นอยู่อย่างนี้ ไม่โคควยเหตุที่เคยชินกับความพุ่มเฟิยทางกามตัณหา อย่างน้อยก็ควรคอย ๆ ตัดความพุ่มเฟิย ทางกามตัณหาไหลคลงทีละอย่างสองอย่าง เราก็อยู่อย่างพุทธศาสนิกโคในที่สุด ชีวิตอย่าง นั้นเป็นชีวิตที่คนเรามีความสุขโค แต่ขณะนี้เรายังไม่มีโอกาสโคจรจกหรือเคยชินกับชีวิตชนิด กังกล่าวเท่านั้น

2.4. วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

ความเจริญทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ทำให้มนุษย์สุขสบายขึ้นโคมาก ความรู้ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเป็นความจริงตามธรรมชาติไม่ใช่สิ่งที่คิดหรือเลวโดย ตัวเอง จะให้ผลคี่หรือเลวอยู่ที่ผู้ใช้เป็นสำคัญ ความรู้คังกล่าวมนุษย์โคนำมาใช้ทั้งในทาง กอประโยชน์สุขแก่มนุษย์ และในทางทำลายมนุษย์ ทีใช้ในทางทำลายนั้นเป็นไปโครู้เท่าไม ถึงการณบาง เช่น การใช้ยาฆ่าแมลง หรือรับประทานยาโคโดยไม่มีความรู้เกี่ยวกับยา แต่ ทรายแรงมากก็คองการนำความรู้ทางวิทยาศาสตร์ไปใช้สร้างอาวุธที่มีประสิทธิภาพในการ ทำลายมนุษย์และสภาพแวดล้อมโคครวละมาก ๆ นอกจากนั้นความรู้ทางวิทยาศาสตร์เป็น ความรู้เกี่ยวกับวัตถุ ใช้คัดแปลงทรพยากรให้เป็นไปตามความต้องการของมนุษย์ แต่ความ พอใจของมนุษย์ไม่มีทีสุด คังนั้นยังสามารถคัดแปลงทรพยากรมากเพียงไร ก็ยิ่งบริโภคร ทรพยากรอยางตะกละ จนมีท้าวาจะขาดแคลนในไม่ชานี้

ความรู้ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีนำความสุขมาให้ แต่มนุษย์จะไม่มี วันพอใจในความสุขที่โครับ การหาความสุขควยความรู้ทางวิทยาศาสตร์อยางเคียวจึงไม่ทำ ใ้มนุษย์มีความสุข มนุษย์จะมีความสุขโคของรจกพอ รจกยินคี่ในความเป็นอยู่งาย ๆ ถา มนุษย์มีความต้องการเพียงเท่านั้น ความรู้วิทยาศาสตร์ในปัจจุบันก็ให้ความสุขแก่มนุษย์โคเกือบ สมบูรณ์ คังนั้นในการปกครอง รัฐจึงควรมีนโยบายให้ประชาชนมีความเป็นอยู่งาย ๆ และ นำความรู้ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมาเป็นวิธีการโคการหาความสุขทางกายให้แก

ประชาชน เพื่อประชาชนจะได้ไม่ต้องตรากตรำทำงานมาก และมีเวลาพอที่จะตรึกตรอง เรื่องศีลธรรม หากความสุขทางใจได้ ถ้ารัฐไม่ควบคุมให้ใช้ชีวิตกันอย่างง่าย ๆ แล้ว ประชาชนก็จะต้องตรากตรำเพื่อมีชีวิตที่พุ่มเฟือย และห่างจากศีลธรรมมากขึ้นทุกที

กล่าวโดยสรุป สังคมที่ปกครองด้วยประชาธิปไตยจิตนิยมของพุทธศาสนานั้นเป็นสังคมที่มีความเป็นอยู่เรียบง่าย ๆ ง่าย ๆ ต่างคนต่างปฏิบัติหน้าที่ของตนในสังคมด้วยความเข้าใจในความสัมพันธ์ของการอยู่ร่วมกัน ไม่หวังผลตอบแทนทางวัตถุจนเกินความจำเป็น มีความสะดวกสบายทางวัตถุ โดยอาศัยความรู้ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ยึดมั่นในศีลธรรมของพุทธศาสนา และมุ่งจะประพฤติกิริยารวมกัน รัฐมีหน้าที่รักษาความสงบภายในและป้องกันประเทศเพื่อให้สามารถดำเนินการตามนโยบายดังกล่าวได้ กฎหมายของรัฐต้องส่งเสริมให้คนดำเนินวิถีชีวิตดังกล่าว กิจกรรมหรือกิจการใดที่เป็นไปในทางชั่วตามหลักพุทธศาสนา ถ้าควบคุมได้ก็ควบคุม ถ้ายังควบคุมไม่ได้ก็ต้องหาทางลดและชักจูงให้ประชาชนเห็นว่าเป็นสิ่งชั่ว รัฐมีหน้าที่ปกครองอย่างเคียว แต่มีหน้าที่ปกครองให้คนเป็นคนดี เพราะความเป็นคนดีเท่านั้นที่นำความสุขที่แท้จริงมาให้แก่ประชาชน

3. ปัญหาระบบเศรษฐกิจ

เมื่อคนในสังคมยากจน ระบบเศรษฐกิจก็เป็นสิ่งจำเป็นที่สุด เพราะเป็นสิ่งที่จะช่วยแก้ความยากจนได้ ในสมัยปัจจุบันคนเพิ่มจำนวนขึ้น ทรัพยากรลดจำนวนลง ค่าครองชีพจึงสูงขึ้นและคนรู้สึกจนลง ต้องทำงานหนัก แต่มีรายได้แทบไม่พอใช้ ภาวะเช่นนี้เป็นสิ่งที่คนไม่ปรารถนา และหวังว่าจะหาระบบเศรษฐกิจมาแก้ปัญหานี้ได้ ในสมัยที่คนยังน้อยและทรัพยากรมีมาก ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเป็นสิ่งที่ถูกกับนิสัยของคน เพราะทุกคนมีโอกาสร่ำรวยได้ทั้งนั้นหากมีสติปัญญาและความขยันขันแข็ง คนในโลกตะวันตกซึ่งใช้ระบบนี้มาก่อน เมื่อทรัพยากรน้อยลง ก็ออกลาอาณานิคม แสวงหาทรัพยากรมาใช้ในประเทศของตนได้ แต่ในปัจจุบันภาวะอย่างนั้นหมดไป แม้คนจะขยันขันแข็งหรือมีสติปัญญาก็มีทางร่ำรวยได้ยาก คนที่จะร่ำรวยได้ก็มีแต่พวกที่เคยสะสมทุนกันไว้ตั้งแต่โบราณ จึงมีตระกูลที่ร่ำรวยอยู่เป็นจำนวนน้อย คนส่วนใหญ่ยากจนและต้องไขว่คว้าแสวงหาเงินเพื่ออยู่ไปวันหนึ่ง ๆ ยิ่งคนเพิ่มมากขึ้น

แม้แต่โอกาสที่จะมีงานทำก็หายาก คนจึงว่างงาน และบางพวกต้องหาเลี้ยงชีพในทางทุจริต เมื่อระบบทุนนิยมมีปัญหาทำนองนี้ ก็มักพยายามนำระบบอื่นมาใช้แก้ปัญหาเศรษฐกิจ โดยหาทางเฉลี่ยรายได้ไม่ให้คนจนกับคนรวยมีฐานะต่างกันมากนัก เช่น พวกประชาธิปไตยแบบสังคมนิยม และคอมมิวนิสต์ เป็นต้น

ถ้าเรายอมรับความจริงว่าประชากรทั้งโลกมีมาก และทรัพยากรน้อยลงทุกที เราไม่สามารถเพิ่มผลผลิตโดยไม่ทำลายทรัพยากรได้ ระบบต่าง ๆ ที่จะใช้แก้ปัญหาจะช่วยได้ชั่วคราว และการใช้ทรัพยากรนั้นไม่ใช่เพื่อการอุปโภคบริโภคอย่างเดียว เช่น ประเทศคอมมิวนิสต์ รัฐเป็นนายทุนเอง แต่แทนที่ผลผลิตจะเฉลี่ยกลับไปให้ประชาชนทั้งหมด เพื่อประชาชนจะได้สุขสบาย รัฐกลับนำไปทำสงคราม และขึ้นชื่อว่าสงครามไม่ว่าจะอ้างว่าเพื่อความเป็นธรรมหรือเพื่ออะไรก็ตาม ต้องใช้จ่ายเงินจำนวนมหาศาล วิธีการของคอมมิวนิสต์จึงมีใช้แก้ปัญหาเพื่อให้ประชาชนกินคืออยู่ที่ แต่เป็นการจัดระบบเศรษฐกิจเพื่อให้รัฐมีเงินเหลือไว้ทำสงครามเสียมากกว่า เมื่อประชาชนมีมากทรัพยากรมีน้อย เราไม่สามารถเพิ่มทรัพยากรตามอัตราส่วนของประชาชนได้ วิธีแก้คงไม่ใช่อาศัยระบบเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว ไม่ว่าระบบเศรษฐกิจใด ๆ ก็แก้ปัญหาไม่ได้ เว้นแต่จะลดจำนวนคนลง และให้คนมีความเป็นอยู่ไม่ฟุ่มเฟือย เป็นการลดอัตราการใช้ทรัพยากรถึงสองชั้น ถ้ารัฐค่านโยบายตามนี้ได้ การแก้ปัญหาเศรษฐกิจก็ทำได้ แต่จะคงไม่ถือว่าความร่ำรวยหรือยากจนตัดสินกันด้วยวัตถุที่มีอยู่มากหรือน้อย

พุทธศาสนาแก้ปัญหาเศรษฐกิจด้วยวิธีลดอัตราการเพิ่มประชากร เช่นการใช้ศีลข้อสาม คือ กาเมสุมิจฉาจาราเวรมณี ลดความฟุ่มเฟือยด้วยการไม่ให้หลงติดในรูปรสกลิ่นเสียงสัมผัส และให้ค่านิยมชีวิตอย่างเรียบง่าย ๆ ง่าย ๆ โดยถือว่าสิ่งจำเป็นสำหรับชีวิตได้แก่ปัจจัย 4 คือ อาหาร ที่อยู่ เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค นอกจากมีความเป็นอยู่ง่าย ๆ แล้ว พุทธศาสนายังสอนให้คนขยัน อดทน กระทบกระทั่ง คนที่ค่านิยมชีวิตแบบนี้จะไม่มีทางยากจนได้เลย เพราะความร่ำรวยหรือยากจนเป็นความรู้สึก ถ้าเราต้องการสิ่งนั้นสิ่งนี้ก็รู้สึกว่ายากหาสิ่งนั้นสิ่งนี้ ถ้าเราไม่ต้องการอะไรเราก็รู้สึกว่ายาก ดังนั้น ถ้าเราต้องการน้อยจะรู้สึกว่ายากน้อย นั่นคือไม่รู้สึกว่ายากจน คนยิ่งละโมภก็ยิ่งรู้สึกว่าตัวเองอยู่ตลอดเวลา แต่คนที่ไม่ละโมภแม้จะมีเงินน้อย ก็ไม่รู้สึกเดือดร้อน ไม่เห็นเป็นความยากจน

หน้าที่ของรัฐในการจัดระบบเศรษฐกิจ มีโซหาทางเพิ่มรายได้ประชาชาติ เพราะ
 ถาคณรววยมาก คนจนจนมาก รายได้ประชาชาติก็อาจสูงได้ ทองหาทางให้ทุกคน
 มีโช ยกยของคณชยัน และสุจริต ไม่โชยกยของคณรววย ระบบเศรษฐกิจมีไว้เป็นวิธีควบคุม
 ไม่ให้มีการเอารัดเอาเปรียบกันในด้านแรงงาน คณชยันต้องมีโอกาสได้ทำงาน ยิ่งชยัน
 มากก็ยิ่งโคคางมากชยัน รัฐต้องให้ความยุติธรรมทางเศรษฐกิจ คือไม่โชระบบเศรษฐกิจที่
 รักษาผลประโยชน์ของคณรววยแต่ประชาชนเคือครอน เช่นเป็นหวงผลประโยชน์ของพอคามาก
 กว่าผู้ผลิต เป็นหวงบริษัทประกันหรือโรงรับจำนำ มากกว่าจะสนใจวาประชาชนได้รับความ
 เคือครอนจากกิจการเหล่านี้อย่างไรบ้าง แต่รัฐบาลก็ต้องไม่เอาน้ำพักน้ำแรงของคณที่ชยัน
 ชันแข็งสร้างฐานะมาควยตนเองไปจนกระทั่งคณชยันเหล่านั้นกลายเป็นคณยากจน คณที่ชยัน
 ควรมีฐานะคึกว่าคณชยันก็เกียจโค แต่ก็ต้องไม่ไหวรววยจนมีฐานะคางกันมาก ความยุติธรรม
 ทางเศรษฐกิจต้องไม่โชความเทาเทียมกัน แต่ต้องแปรผันตามอัตราส่วนความสามารถและ
 ความชยัน รัฐมีหน้าที่จัดการให้ทุกคนมีโอกาได้โชความสามารถและความชยัน ในแง่นี้
 ระบบจะทำหน้าที่เป็นวิธีทางไปสู่จุดหมายคือผลได้ทางเศรษฐกิจตามความสามารถของแต่ละคน

4. ปัญหาระบบการศึกษา

การศึกษาในเมืองไทยปัจจุบันได้รับอิทธิพลปรัชญาปฏิบัตินิยม (prag-
 matism) มาก ทั้งนี้อาจเนื่องจกนักการศึกษาของไทยได้รับการศึกษาจากสหรัฐ
 อเมริกาซึ่งเป็นประเทศที่นิยมปรัชญาปฏิบัตินิยม เป็นส่วนมาก จึงนำหลักการศึกษาคือชีวิต
 (education is life) เขามาโช หลักคังกลาวนี้มุ่งจะให้ผู้เรียนแก้ปัญหในชีวิตโค
 โดยนำเอาปัญหาที่เกิดขึ้นจริง ๆ ในชีวิตมาให้ผู้เรียนโคหาทางแก้ไขจริง ๆ เพื่อจะได้
 สามารถแก้ปัญหในชีวิตโคคอปอ คังนั้น การศึกษากับชีวิตจึงแยกกันไม่ได้ ควยเหตุนี้ในชั้น
 ประยุคคหลักการคังกลาว จึงเห็นว่าไม่ควรศึกษาสิ่งที่ไม่สามารถโชแก้ปัญหปัจจุบันโค
 ต้องมีการปรับปรุงหลักสูตรให้ทันสมัยอยู่เสมอ และเนื่องจกสังคมเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา
 ปัญหาก็เปลี่ยนไปควย การแก้ปัญหาก็อาศัยความคิดหรือคานในอีกสังคมหนึ่งหรืออีกสมัยหนึ่งมา
 แก้ปัญหาก็ไม่ได้ การประยุคคหลักการในลักษณะคาง ๆ คังกลาว ทำให้เกิดการตีความ

แบบที่เรียกว่า "ก้าวหน้า" (progressivism) ขึ้น เป็นการตีความแบบคนหัวรุนแรง ซึ่งมีลักษณะของปรัชญาปฏิบัตินิยม พวกหัวก้าวหน้าตีความหลักการศึกษาศาสตร์ของปฏิบัตินิยมว่า สิ่งใดที่เป็นค่าหรือวิธีแก้ปัญหาที่มีอยู่เดิมต้องทิ้งให้หมด ผู้เรียนจะต้องแสวงหาคำใหม่ด้วยตนเอง การคิดเช่นนี้เป็นการส่งเสริมให้คนเรามุ่งหาความคิดแปลก ๆ ใหม่ ๆ ก็จริง แต่การไม่ศึกษาของเก่าทำให้เสียเวลาศึกษาของเดิมบ้าง ไม่เห็นชอบยกพร่องและข้อดีของความคิดเดิม อีกทั้งการเลือกศึกษาของเดิมเฉพาะที่แก้ปัญหาปัจจุบันได้ ผู้เลือกก็ต้องมีความรู้เกี่ยวกับของเดิมเป็นอย่างดีเสียก่อน จึงจะรู้ว่าควรเลือกส่วนไหน การให้ทิ้งของเดิม หรือให้เลือกเอาแต่ส่วนที่แก้ปัญหาปัจจุบันได้นั้น ในชั้นปฏิบัติการเลือกของเดิมมาใช้ จึงทำไม่ได้จริง เราจึงเห็นได้ว่าคนในปัจจุบันนี้ที่ว่ามีความคิดใหม่ ๆ นั้นไปขำความคิดเดิมโดยทั้งผู้คิดและผู้รับความคิดไม่รู้ เพราะไม่ศึกษาของเดิม ก็มิได้อยู่ไม่นาน ถ้าคนเหล่านี้มีความคิดที่จริง ก็น่าเสียคาใจที่ต้องเอาเวลาไปคิดซ้ำของเดิมอีก

การตีความปฏิบัตินิยมในแง่การศึกษาไม่จำเป็นต้องตีความแบบพวกหัวก้าวหน้า ซึ่งเป็นความคิดที่รุนแรงโดยใช่เหตุ และปรัชญาปฏิบัตินิยมโดยส่วนรวมก็ทำได้มีความคิดเช่นนั้นไม่ เพราะปฏิบัตินิยมเป็นเพียงวิธีการใช้ปรัชญา กล่าวคือ ยอมรับปรัชญาระบบใดก็ได้ที่สามารถนำมาปฏิบัติได้ แม้แต่ศาสนาถ้าใช้แก้ปัญหาได้ปฏิบัตินิยมก็ยอมรับว่าความคิดนั้นถูกต้องในการแก้ปัญหานั้น ความคิดของพวกหัวก้าวหน้าที่ตีความปฏิบัตินิยมไปในทางไม่ประนีประนอมกับใคร รวมเข้ากับการศึกษาทางวิทยาศาสตร์ เป็นเหตุให้พวกหัวก้าวหน้าตีความอย่างรุนแรงต่อไปอีกว่า ปฏิบัตินิยมยอมรับความจริงทางวิทยาศาสตร์เท่านั้น ฉะนั้นจึงต้องเลิกความคิดแบบจิตนิยมเสียให้หมดเพราะเป็นของโบราณ ล้าสมัยและไม่เป็นวิทยาศาสตร์ ความคิดดังกล่าวนี้หาใช่เป็นแบบปฏิบัตินิยมที่แท้ไม่ นักปฏิบัตินิยมเป็นผู้ประนีประนอมและมีสายตากว้างในการยอมรับความคิดเห็นไม่ว่าระบบใด ๆ ยอมรับว่าการร่วมมือกันจะเกิดขึ้นได้ต้องยอมรับความคิดเห็นและข้อวิพากษ์วิจารณ์ของกันและกัน การยอมรับเช่นนี้ทำให้ปรัชญาปฏิบัตินิยมส่งเสริมประชาธิปไตย และถือว่าความเป็นนักประชาธิปไตยเป็นจุดหมายสำคัญอย่างหนึ่งของการศึกษา การที่ปฏิบัตินิยมยอมรับปรัชญาทุกระบบที่แก้ปัญหาได้ก็เป็นเครื่องแสดงว่า ปฏิบัตินิยมมิได้คัดค้านการศึกษาศาสนา หรือความรู้เดิม แต่สนับสนุน

การศึกษาอย่างกว้างขวาง เพียงแต่เน้นว่าการศึกษจะเป็นประโยชน์แก่ชีวิตมากที่สุดเมื่อศึกษาปัญหาที่เกี่ยวข้องกับชีวิต นั่นคือศึกษาของเดิมในแง่ประยุกต์ ส่วนใดที่เกี่ยวข้องกับปัญหาน้อยแม้มีตำราอยู่ก็ไม่ต้องเน้นมาก แต่มีใตหมายความว่าความรู้ส่วนนั้นไม่ควรรักษาไว้ เพราะเราแน่ใจไม่ได้ว่าจะต้องใช้ความรู้เหล่านั้นอีกเลยในอนาคต ปฏิบัตินิยมเป็นปรัชญาที่รักความรู้ รักการปฏิบัติโดยมีความรู้ รักการร่วมมือและความเข้าใจกัน ไม่มีลักษณะรุนแรงอย่างที่พวกหัวก้าวหน้ามาตีความเลย ออกจะมีลักษณะเป็นนักเลือกสรรหรือเป็นนักปรัชญาพวกที่เรียกว่า eclecticism ซึ่งเลือกส่วนดีของปรัชญาต่าง ๆ มารวบรวมมากกว่า

เมื่อพิจารณาการศึกษาปฏิบัตินิยมทั้งสองแบบดังกล่าวแล้ว จะเห็นว่าการตีความแบบพวกหัวก้าวหน้าไม่ส่งเสริมให้คนมีความรู้อย่างแท้จริง แต่กลับทำให้คนมีใจอคติแคบซึ่งไม่ใช่ลักษณะของนักวิชาการและนักประชาธิปไตย การตีความแบบหลังน่าจะตรงตามความประสงค์ของปฏิบัตินิยมและเป็นประโยชน์ในการศึกษามากกว่า ถ้าตีความเช่นนี้แล้วปฏิบัตินิยมที่น่าเข้ามาใจอยู่ก็จะไม่ขัดกับพุทธปรัชญาเลย เพราะพุทธปรัชญาก็ยอมรับการนำความรู้มาแก้ปัญหาในชีวิตเช่นกัน ดังจะเห็นได้จากคำสอนในเรื่องจริยศาสตร์สังคมซึ่งได้กล่าวมาในบทที่แล้ว เพียงแต่พุทธศาสนาสอนในเรื่องทุกข์สุขของชีวิตมนุษย์ ไม่ได้สอนให้หาความรู้เกี่ยวกับวัตถุ แต่เมื่อความรู้เกี่ยวกับวัตถุช่วยให้มนุษย์ในสังคมมีความสุขได้ พุทธศาสนาก็มิได้ปฏิเสธว่าความรู้ชนิดนั้นไม่ควรศึกษา เพียงแต่ไม่ให้ถือเป็นสิ่งสำคัญเพียงสิ่งเดียว เพราะถ้าหลงใหลสิ่งเหล่านั้นแล้วแทนที่จะให้มีความสุขแก่ชีวิตกลับจะเป็นการเพิ่มทุกข์ให้แก่ชีวิตเสียอีก

การแสวงหาความรู้โดยใช้เหตุผลพิจารณาด้วยตนเองนั้นเป็นหลักสำคัญซึ่งกล่าวไว้ในเทศปุคตสูตรหรือกาลามสูตรอย่างชัดเจน การยอมรับฟังเหตุผลของกันและกัน การหาข้อยุติด้วยเหตุผล ซึ่งเป็นลักษณะประชาธิปไตยจึงเป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าสอนไว้ตั้งแต่สมัยพุทธกาล ข้อที่ต่างกับปฏิบัตินิยมก็คือปฏิบัตินิยมนั้นเป็นปรัชญาที่เสนอวิธีการใช้ความรู้ แต่มิได้เสนอความรู้ เพราะพวกนี้ถือว่าความรู้ไม่ได้จากแหล่งอื่น ๆ คือวิชาการต่าง ๆ อยู่แล้ว ส่วนพุทธศาสนานั้นเสนอตัวความรู้ที่ควรประพฤติปฏิบัติไว้ด้วย ดังนั้นถ้าเราให้การศึกษาตาม

หลักพุทธศาสนาแทนปฏิบัตินิยมแล้ว เราจะไต่คนที่เรียกว่าศึกษิตหรือบัณฑิตที่แท้ คือมีไขแต่มีความรู้วิชาดีพออย่างเดียว แต่ต้องเป็นคนดีด้วย ความเป็นคนดีนั้นเป็นสิ่งสำคัญต่อการไขความรู้ เราจะเห็นได้ว่าคนที่มีความรู้ในปัจจุบันเป็นอันมาก ไขความรู้เพื่อหาประโยชน์ใส่ตัว นำความเฉลียวฉลาดของตนไปไขทำลายผู้อื่นเพื่อลาภยศสรรเสริญของตน ไขสติปัญญาเพื่อเลี้ยงกฏที่เป็นโทษแก่ประโยชน์ของตน หาทางไขกฏให้เป็นประโยชน์แก่ตน เมื่อเป็นเช่นนั้นคนยิ่งฉลาดขึ้นก็ยิ่งเป็นภัยแก่ประเทศชาติมากขึ้น หากไม่มีความดีคอยควบคุมอยู่ เพราะคนยิ่งฉลาดมากไม่ว่าจะมีกฏหมายอะไร หากคนพวกนี้มีเจตนาเล็ง ก็สามารถทำได้ เราไม่สามารถออกกฏหมายที่ไม่มีใครเล็งได้ แต่เราสามารถสร้างคนใหม่มีเจตนาไม่เล็งกฏหมายและไขกฏหมายตามที่ควร เพื่อความยุติธรรม และประโยชน์ของประเทศชาติได้ การสร้างคนชนิดนี้ต้องถือว่าความดีเป็นสิ่งสำคัญที่จะกำหนดบุคคลว่าเป็นผู้มีการศึกษาหรือไม่ ถ้าคนมีแต่ความรู้ไม่มีความประพฤติที่ดี ไม่ควรถือว่าเป็นผู้มีการศึกษา แต่ความประพฤติเช่นไรเรียกว่าดีรัฐต้องกำหนดให้แน่นอน ในสังคมไทยนั้น ไม่มีเกณฑ์ใดที่จะดีกว่าการไขธรรมในพุทธศาสนาเป็นเครื่องกำหนดกรรมข้อใดที่สอนในหลักสูตรซึ่งเป็นธรรมเกี่ยวกับความประพฤติของโลกียชน และธรรมเกี่ยวกับสังคมผู้ที่ได้รับการศึกษาต้องปฏิบัติ หากบกพร่องก็ควรมีการตัดคะแนนความประพฤติ คะแนนนี้จะต้องถือเป็นสิ่งสำคัญในการตัดสินว่าบุคคลควรสำเร็จการศึกษาหรือไม่ ถ้าถูกตัดคะแนนความประพฤติมาก ๆ ก็ไม่ควรให้สำเร็จการศึกษา เพราะคนจะไขความรู้เป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติได้นั้นต้องเป็นคนดี ไม่ใช่คนชั่ว

ปัญหาต่อไปก็คือ ในปัจจุบันนี้ครูที่เป็นคนไม่ดีก็มีอยู่เป็นจำนวนมาก จะเห็นได้ว่าครูทุจริต ครูข่มขืนลูกศิษย์ ครูเมาสุราอาละวาด และความชั่วอื่น ๆ อีกมากมายที่เป็นเช่นนี้เพราะสมัยปัจจุบัน เรารับครูโดยไม่เข้มงวดเรื่องความประพฤติ ทำให้หนักเรียนเห็นว่าครูก็ไม่ดีไปกว่าตน จึงทำความชั่วต่าง ๆ ขึ้นโดยครูก็ไม่สามารถว่ากล่าวได้ ทั้งเมื่อว่ากล่าวไม่เชื่อฟัง ก็ไม่มีอำนาจลงโทษได้ รัฐเองก็ไม่สนใจควบคุมความประพฤติของครูและนักเรียนอย่างแท้จริง ถ้าครูเป็นเช่นนี้ การให้ครูมีสิทธิ์ตัดคะแนนความประพฤตินักเรียนได้ จะกลายเป็นการเปิดโอกาสให้ครูชั่วใช้เป็นเครื่องมือในการทำชั่วยิ่งขึ้น เหมือนเอาอาวุธใส่มือให้โจร ดังนั้นครูจะต้องเป็นผู้มีความประพฤติดี บกพร่องไม่ได้ ครูที่มี

ความประพฤติบกพร่องจะต้องมีโทษหนักและให้เป็นครูต่อไปไม่ได้ แต่การจะทำเช่นนี้ได้ รัฐ
ของกำหนดขอขรรมให้ครูปฏิบัติอย่างตายตัว

พุทธศาสนาถือว่าครูทองเป็นตัวอย่าง ต้องมีจิตใจเมตตากรุณาและหวังดี
ต่อศิษย์อย่างแท้จริง เมื่อครูเป็นเช่นนี้จึงมีฐานะเป็นบิดามารดาคนที่สอง เป็นปูชนียบุคคล
ครูที่ทำความชั่วในปัจจุบันนั้นต้องการให้ศิษย์นับถือเป็นปูชนียบุคคลทั้ง ๆ ที่ตัวไม่ละความชั่ว
ศิษย์ยอมนับถือไม่ได้ ดังนั้น รัฐต้องเข้มงวดในเรื่องหาครูดีก่อน โดยไม่ต้องกลัวว่าครูที่
ปฏิบัติดีไม่ได้จะพากันออกจากราชการ ทำให้รัฐขาดครู รัฐควรถือว่าถ้ามีครูไม่คู่สู้ไม่มีเสีย
ดีกว่า เพื่อเด็กจะได้ไม่เลวเพราะถูกสอนหรือเห็นตัวอย่างเลว ๆ โอกาสที่เด็กจะเลวเอง
มีน้อยกว่าที่เลวเพราะครูเลว การที่รัฐเลี้ยงครูเลวไว้เท่ากับจงใจสร้างคนเลวให้เกิดขึ้น
ในรัฐ

หลักการศึกษาคงไคกล่าวมาแล้วนั้น จะเห็นได้ว่ามีความสอดคล้องกันทั้ง
จุดมุ่งหมายที่จะสร้างคนที่มีความรู้ขึ้นในสังคม หลักสูตรที่เน้นทั้งความรู้ในวิชาการ และ
ความดีคู่กันไป บุคลากรที่สำคัญคือครูซึ่งเป็นทั้งตัวอย่างของคนดี เป็นผู้มีความรู้ และ
มีความประพฤติดี หลักการดังกล่าวนี้จะสำเร็จได้ก็ด้วยผู้ปกครองรัฐมีความเข้าใจในเรื่องนี้
และส่งเสริมอย่างจริงจังโดยเห็นแก่นาคของชาติยิ่งกว่าของตนเอง ถ้าคนได้รับการศึกษา
โดยมีความรู้แลมีความดีคู่กันเช่นนี้แล้ว สังคมจะไม่วุ่นวาย

นอกจากการส่งเสริมการศึกษารูปนัย คือ การศึกษาที่เป็นทางการของรัฐ
แล้ว การศึกษารูปนัยก็เป็นสิ่งสำคัญ รัฐจะต้องจำกัดสภาพแวดล้อมไม่ให้ขัดกับคุณธรรมที่
อบรมในคานการศึกษา มิใช่ชาวสอนคนให้เห็นโทษของอบายมุข แต่รัฐกลับส่งเสริมให้ดื่มเหลง
อบายมุขขึ้นจนเต็มเมือง สื่อมวลชนต่าง ๆ ก็ต้องทำหน้าที่ให้การศึกษาควย มิใช่ให้แต่
ความบันเทิง บุคลากรทางสื่อมวลชนต้องรับผิดชอบที่จะให้ความรู้อย่างถูกต้อง เป็นคนว่า
ไม่เสนอข่าวที่ไม่แน่นอน หรืออย่างน้อยก็ต้องรู้ภาษาไทยคือพอที่จะไม่ใช้ภาษาผิด ๆ ทางสื่อ
มวลชนคงเป็นอยู่อย่างมากในทุกวันนี้ หากไม่แล้วจะเป็นการขัดกับนโยบายทางการศึกษา
เพราะสื่อมวลชนนั้นเข้าถึงคนจำนวนมาก การแพร่สิ่งผิดไปสู่อคนส่วนใหญ่ เท่ากับเป็นการ
ขัดขวางการศึกษา ถ้าผู้ปกครองเห็นความผิดพลาดที่ปรากฏทางสื่อมวลชนเป็นเรื่องเล็กน้อย

เท่ากับยอมให้เกิดการบ่อนทำลายคุณภาพของประชาชน ทำลายประเทศชาติ ถ้าเราไม่สามารถใช้สื่อมวลชนเพื่อการศึกษาได้ อย่างน้อยก็ไม่ควรให้มีการใช้สื่อมวลชนในทางขัดขวางความเจริญของการศึกษา ความคิดทางการศึกษา ที่พิจารณาจากพุทธปรัชญานี้อาจดูเข้มงวดกว่าที่ปฏิบัติกันอยู่ แต่รู้สึกเช่นนั้นเพราะที่ปฏิบัติกันอยู่เป็นการปล่อยปละละเลยกันเกินไป การศึกษาตามนัยที่เสนอนานี้มิใช่การศึกษาที่เข้มงวดจนเกินเหตุ แต่เป็นการศึกษาอย่างเอาจริงเอาจัง เพราะการศึกษาของชาตินั้นจะทำหรือจะถือเป็นของเล่นไม่ได้

การประยุกต์พุทธปรัชญาเข้ากับสังคมไทย ตามที่กล่าวมาแล้วในบทนี้เป็นความเห็นส่วนตัวของผู้เขียน เป็นบทที่ต่องการชี้ให้เห็นว่าแนวทางในการนำพุทธปรัชญามาใช้กับสังคมไทยนั้นมีทางเป็นไปได้ ส่วนจะประยุกต์ไปในแนวอื่นใดอย่างไรอีกหรือไม่ จะปฏิบัติในรายละเอียดอย่างไร เป็นเรื่องที่ผู้สนใจอาจศึกษาวิเคราะห์ให้ละเอียดลงไปอีกได้ ผู้เขียนเพียงแต่ลองแนะนำทางให้ดูเท่านั้น แต่ก็หวังว่าจะเป็นประโยชน์แก่การศึกษาของผู้ที่พยายามจะนำพุทธปรัชญามาประยุกต์กับสังคมไทยต่อไป.